

Holbergs Forhold til det ældre tyske Drama.

Af

J. Paludan.

I.

Naar vi undertiden i tyske Geografier finde Danmark ligesom Holland, Schweiz og andre Lande betegnede som „deutsche Aussenländer“, saa støder denne „Annexion“ med Rette i høj Grad vor Nationalfølelse. Stammeslægtskabet er neppe saa stærkt, som Tyskerne mene; de senere Tidens Begivenheder have gjort os mindre og mindre tilbøjelige til at anerkjende det, og saavel i Handel og Vandel som i Aandslivet er det lykkedes os, bestandig mere at frigjøre os fra den tyske Indflydelse og hente vore Fornødenheder, de materielle som de aandelige, direkte fra Kilderne. Men søge vi noget opad i Tiden, blot halvandet hundrede Aar, saa maa vi anerkjende, at Danmark den Gang virkelig i aandelig Henseende var at betragte som „ein deutsches Aussenland“. Allerede i Middelalderens Slutning, men især siden Reformationen vandrede vor Literatur ganske uselvstændig i den tyskes Fodspor, og Tyskland var for os det Mellemlid, hvorigjennem alle store aandelige

Rørelser naaede os; vi lærte dem kun at kjende i tysk Form, ofte ogsaa i tysk Sprog. Saaledes ikke mindst da den danske Digtning i det 17de Aarhundrede tog et nyt Opsving under Renaissancens Paavirkning. Denne oprindelig romanske Bevægelse tilegnedes her kun i tysk Forklædning og Udartning. Det frugtbringende Selskab gav Stødet til Pontoppidans og Peder Syvs sproglige Bestræbelser, og de danske Digteres store Mønster blev Opitz; efter hans Regler reformerede Arrebo, Hans Ravn, Søren Gullænder og Peder Syv vor Versbygning; hans og hans Efterligneres kolde, glatte didaktiske og religiøse Digte stode som uopnaaede Forbilleder, hvilke Wichman og Søren Terkelsen nøjedes med at omplante paa Dansk. Hos Bording slog den nationale Humor lidt friere med Vingerne, men kvaltes dog snart i ked-sommelige rimede Aviser efter Hamburgeren Grefflingers Mønster. Kingo stod i Tankens Dybde og Fantasiens Kraft ved Siden af eller over alle Tidens tyske Psalmedigtere; men i Formens uægte Svulst blev den anden schlesiske Skoles Poeter hans Læremestre, og endnu mere virkede de paa Povl Pedersen og Hans Lønborg. Det moderne Drama indførtes af en Tysker, Hans Lauremberg; fra Scenen lød Aarhundredet igjennem kun Tysk, og vi kjendte kun Renaissancedramaet i dets platteste tyske Forvildelse, som Haupt- und Staatsaction.

Paa Overgangen til det 18de Aarhundrede røber sig en begyndende Opmærksomhed for den nye Smag og de nye Mønstre i Verdenslitteraturen, den franske Klassicisme. Hofskuespillet, Reenberg, Carsten Worm vise Tilbøjelighed til at frigjøre sig fra det tyske Formynderskab, føre Poesien uden om Tysklands Grændser og øse umiddelbart af franske Kilder. Først Holberg fuldfører

imidlertid Omslaget, udvider Digtningens Synskreds og kaster hele vor Literatur midt ind i de almeneuropæiske Bevægelser, efter at den saa længe havde vegeteret i en Udkant. Hvad Videnskaben angaar, lærer Holberg endnu af Pufendorf, Thomasius og Leibnitz ved Siden af de engelske og franske Historieskrivere, Bayle, Leclerc, Montesquieu og Englands Philosopher. Men i Poesien tager han saa godt som intet Hensyn til Tyskland; han nævner næsten aldrig en tysk Digter, end sige at han med Bevidsthed skulde lade sig paavirke af nogen. Dette har to Grunde. For det første gjaldt det nu med et Ryk at løsrive vor Digtning fra den tyske Stamme, paa hvilken den hidtil kun havde været en Snylteplante, og fra hvilken saa megen Vansmag havde bredt sig til den. Skulde den blive national og et Udtryk for moderne Aandsliv, saa maatte den ganske bryde med den hidtidige Udvikling, og dertil var Øjeblikket særlig gunstigt. Thi — og dette er den anden Grund — den tyske Digtning havde aldrig staaet lavere end netop paa denne Tid. Den anden schlesiske Skoles Førere, Gryphius, Hoffmannswaldau, Lohenstein, som med al deres Unatur dog havde besiddet noget Talent, vare alle døde i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede, og Klopstock, Lessing, Wieland, som i det 18de skulde skabe en ny tysk Digtning, fødtes først, da Holberg allerede var i fuld Virksomhed. Mellemtiden udfyldtes kun af uformelige „Stats“romaner og Hamburger Operaer, og under denne aandelige Tørke stræbte Tyskerne selv at lede fremmede Aandsstrømninger ind: Canitz, Gottsched, König, Wernicke og Neukirch banede Vej for den franske Klassicisme, mod hvilken Hamburgerskolen, Richey, Brockes og Hagedorn, stillede engelsk Følelses-

Naturpoesi. Men af disse Mænd havde Holberg intet at lære; han stod højt over dem, baade hvad digterisk Talent og omfattende Kjendskab til nyeuropæisk Aandsliv angaar, og i Tilegnelsen af dette bragte han alene sit Fædrelands Literatur et godt Skridt videre, end alle hine med forenede Kræfter kunde føre Tysklands. Tyskerne, der nylig havde staaet som vore ubestridte Mønstre, have paa den Tid intet at opvise, der taaler Sammenligning med Peder Paars og Niels Klim, end sige med Komedierna, hvor Holberg naaede højest, og med hvilke vi her særlig skulle beskæftige os.

Før 1722 var der aldrig opført et moderne dansk Skuespil, knap talt Dansk fra et virkeligt Theater; Dramaet var i Danmark en rent tysk Domæne. Men ved Aarhundredets Midte var den danske Komædie bleven et Forbillede for den tyske, og Holberg var nær ved at beherske i alt Fald Nordtysklands Skuepladser. I Løbet af snart et Hundredaar havde Dramaet nemlig ingen Fremskridt gjort i Tyskland; Senecas og den romerske Sølvalders Tragedier i fransk eller nederlandsk Efterligning stod fremdeles som Forbilleder ligesom i den anden schlesiske Skoles, Gryphius's og Lohensteins, Dage. Men disse lærde, svulstige og manierte Dramatikere tiltalte ikke Mængden og kom ikke paa Scenen; der herskede den raat og plumpt folkelige Haupt- und Staatsaction eller Hanswurstiaden, medens Hofferne og det lidt mere dannede Publikum kun interesserede sig for Opera i italiensk Stil, hvor det dramatiske aldeles var underordnet det musikalske Element, og Vægten blev lagt paa pragtfuld Udstyrelse og scenisk Effekt. Ingen nye Talenter aabenbaredede sig, og der syntes at være indtraadt fuldstændig Stagnation. De

faa Mænd, der havde Øje for Theatrets dybe Forfald, vendte enten som Christian Weise tilbage til den gamle Skolekomedie, som dog var lidt jævnere og naturligere, — eller de søgte som Gottsched Hjælpen ude fra, ved Indførelse af den fransk klassiske Smag. Men de nye Smagsregler hjalp kun lidt, saa længe der ingen Digtere var til at følge dem; Gottsched og hans Hustru maatte nøjes med at stille Oversættelser af franske Tragedier og af Holbergs Komedier i Stedet for Schlesiernes Drama og Hauptactionen.

Under disse Omstændigheder er det let forstaaeligt, at Holberg, der dog uden Betænkelighed laante Motiver og Enkeltheder fra den græske og latinske, den italienske og franske, ja endog fra den spanske Komedie, saa godt som slet ikke har ladet sig paavirke af den tyske, skjøndt han naturligvis meget vel kjendte Tysklands dramatiske saa vel som dets historiske, juridiske og filosofiske Literatur. I Digtningen ansaa han det snarest for sin Opgave at føre sine Landsmænd bort fra Tyskerne, til nye og bedre Mønstre. I sin „Betænkning over nogle europæiske Nationer“ roser han Tyskernes „Meriter i lærde Sager“, hvor andre ofte øse af deres Kilder, „thi skrive andre Nationer zirlig, da skrive de Tyske grundig“. Men om deres Smag og Stil falder Dømmen ikke saa gunstig ud: deres Skrifter „synes snarere at være Samlinger end vel indrettede Værker“, og „det tyske Sprog er i sig selv haardt og vanskeligt, . . . thi ved det, at de skille de Ord ad, som Naturen har sammenføjet, og tage det forreste og sætte bagest, kan man ikke forstaa noget deraf, førend man kommer til Enden af Meningen Denne Pinebænk kalde de Tyske Sprogets Zir og Gravitet.“ Den samtidige J. E. Schlegel vidner i sine Breve

til Hagedorn udtrykkelig, at Holberg ikke forstod meget Tysk og „hat sich um gute deutsche Schriftsteller wenig bekümmert“, en Udtalelse, der dog i alt Fald kun gjælder Poesien og til Dels kan være et Udtryk for den indvandrede Tyskers krænkede Nationalstolthed (Hagedorns Werke v. Eschenburg, 1800, V 291—92).

Men selv om Holberg saaledes nærmest bestræbte sig for at holde den tyske Digtning paa Afstand og sjelden, om overhovedet nogensinde, direkte søgte sine Forbilleder i den, saa var den dog gennem Aarhundreder bleven saa stærkt, ja næsten udelukkende efterlignet hos os, og var endnu paa hans egen Tid saa udbredt og anset i Danmark, at end ikke en Reformator som Holberg kan tænkes at have holdt sig aldeles upaa-virket af den aandelige Atmosfære, der saaledes til alle Sider omgav ham. Bevidst eller ubevidst maa han have faaet Impulser og Motiver ogsaa fra den, og ere disse end ubetydelige i Sammenligning med, hvad han skylder andre Literaturer, saa kunde det dog maaske nok for en Gangs Skyld lønne sig at fæste Blikket paa Holbergs Forhold til den tyske Digtning og søge at udrede dets Omfang og Beskaffenhed. Thi medens der lige fra Rahbek, Werlauff, Smith og N. M. Petersen ned til Legrelle, Skavlan o. a. er anstillet saa grundige og omfattende Undersøgelser om Holbergs øvrige fremmede Forbilleder og Kilder, at der snart ikke kan være mere at opdage, saa glide de fleste af disse Forskere temmelig let hen over den tyske Poesi i den Forudsætning, at her intet Udbytte er at finde. Kun paa et Punkt, med Hensyn til Ulysses v. Ithacia, er den fuldt draget med ind under Betragtningen; ellers er det egentlig kun Rahbek, som i sine omhyggelige, men noget

spredte Kilstudier til Holberg, mest i Udgaven af de udvalgte Skrifter 1804—14 og Undersøgelsen om Holberg som Lystspildigter 1815—17, fæster Opmærksomheden ogsaa paa denne Side af Sagen. Senere have, som man kan tænke, især tyske Forfattere lejlighedsvis antydnet en og anden Parallel mellem Holberg og deres egen ældre Literatur; men selv Prutz, Schlenther (og Hoffory) dvæle mere ved den Indflydelse, Holberg har udøvet paa Tyskland, end ved den, han mulig maatte have modtaget derfra. Naar jeg nu optager denne sidste til mere samlet Behandling, er det med den Bevidsthed, at Resultatet for en stor Del vil blive negativt, idet mange og maaske de fleste Berøringer mellem Holberg og tyske Digtere ville vise sig at bero paa Tilfældighed eller Misforstaaelse; men selve dette Forhold kan det vel have sin Betydning at faa oplyst og slaaet fast.

II.

En Hovedgrund til saadanne Misforstaaelser maa vi søge deri, at Holberg ligesom Molière og mange andre Komediedigtere i Almindelighed ikke frit opfinder eller opdigter sit Stof, men ofte søger det i den Skat af gamle Sagn og Fortællinger, som efterhaanden er bleven de fleste cultiverede Nationers Fælleseje, i hine interessante Vandresagn, som vi kunne forfølge helt op i de østerlandske Literaturers Taageverden, og som derfra gjennem den tidlige Middelalders latinske Legende- og Anekdotsamlinger ere gaaede over i franske og italienske Fabliaux, som have nærret den senere Middelalders Farcedigtning og af Renaissanceen omsattes i Novellens og Komediens Form. I ældre Dage, før Literaturhistorikerne

forstod at anvende Kritik og sammenlignende Literaturforskning, skjelnede de ofte ikke ret mellem saadanne Tilfælde, hvor to eller flere Forfattere ganske uafhængig af hverandre havde øst af samme Kilde, og saadanne, hvor den yngre ikke blot havde Emne til fælles med den ældre, men ogsaa i hele Behandlingen og characteristiske Enkeltheder røbede sig som Efterligner.

Et godt Exempel herpaa frembyder Jeppe paa Bjerget. Udførligst har nylig A. v. Weilen i en Afhandling „Skakespeares Vorspiel zu der Widerspenstigen Zähmung“ 1884 paavist, hvorledes Sagnet om Bonden eller Almuesmanden, der gjennem Bedøvelse og Rus hensesættes i en Lyksalighedstilstand og atter vækkes, stammer fra Østerland, fra Assasinerne paa Korstogstiden, som paa denne Maade lokkede og fortunlede de Haandlangere, de anvendte til deres Forbrydelser. I en uskyldigere Form gjenfindes Fortællingen i 1001 Nat, og fra Araberne er den vandret over til Hertugerne af Burgunds Hof, hvor den stedfæstes under Philip den gode, † 1467. Om ham fortæller den spanske Humanist Lud. Vives, der et hundrede Aar senere levede i England og Nederlandene, at han har drevet samme Spas med en Bonde som Holbergs Baron Nilus. I en noget anden Skikkelse har Lud. Vives's lidt yngre samtidige Henrik Smith (Vejgere) fra Malmø († 1563) ført Historien over i vor Literatur, hvor vi første Gang finde den som Anekdote paa Latin, løst tilføjet ved Slutningen af en temmelig broget dansk Aarbog, der tillægges denne flittige Humanist (Rørdam, Monumenta I 648). Medens L. Vives ender sin Beretning med en Henviisning til, hvor nær Drøm og Virkelighed ligge hinanden, og hvorledes Livet flyver som en Drøm, lægger vor Landsmand en tungere

Moral ind, og ser i Begivenheden et Bevis paa, hvor forgængelig al jordisk Herlighed er, og hvor lidet man bør knytte sig til den. Han nævner heller ikke Philip den gode, men siger kun „superioribus annis in aula principis cujusdam historia gesta est“. H. Smiths Omtale af Sagnet, der hører til de ældste i Europa, kjender v. Weilen ikke; ej heller nævner han dets ældste Dramatisering ved den bekjendte Hans Sachs i dennes „Fastnachtspiel“ *Der Bauer im Fegefeuer*, før 1570. Her er det en Bondekone, der beklager sig for Abbeden i det nærliggende Kloster over sin Mands ugrundede Skinsyge. Abbeden lader hende da sende Manden til Klosteret, giver ham en Sovedrik og lader ham kaste i Klosterfængslet, hvor han bliver sultet og pryglet, idet man bilder ham ind, at han er død og lider i Skjærsilden til Straf for den Uret, han har gjort sin Hustru. Bonden fortryder nu sin Skinsyge og klager sig ligesom Jeppe over at maatte forlade Hus og Eje:

Erst reuet mich mein Weib und Kinder,
Mein' Äcker, Wiesen, Säu' und Rinder,

hvorpaa han ligesom hin atter bliver bedøvet, bragt op af Fængslet, og man fortæller ham, at han er kommen til Live igjen. Som det ses, er det kun Sagnets allerdyreste Omrids, hvilke Hans Sachs i helt anden Forbindelse har til fælles med Holberg; hans Bonde mishandler sin Hustru i Stedet for at lide Mishandling af hende, og sover sig ind i Skjærsildens Pine, medens alle Sagnets andre Versioner føre Bonden ind i et kortvarigt Paradis; men alligevel er H. Sachs i Tyskland bleven nævnt som muligt Forbillede for Holberg.

Paa Overgangen til det 17de Aarhundrede træffe vi Sagnet i England, først i et ældre Skuespil, der atter

ligger til Grund for Shakespeares *Taming of the shrew*. Forspillet til dette shakespeareske Drama er af Rahbek i Holbergs udv. Skrifter VI oversat og udførlig sammenstillet med Jeppe for at vise, at heller ikke her kan være Tale om andet end tilfældigt Sammentræf og fælles Sagnemne. Før Shakespeare findes Historien for Resten i Anekdotform i et Par af v. Weilen nævnte engelske Samlinger og er desuden mere allegorisk benyttet af den som opbyggelig Skribent ogsaa her til Lands bekjendte og oversatte Biskop Jos. Hall, der c. 1600 skrev en moraliserende eventyrlig Rejse paa Latin, *Mundus alter et idem*, hvor han lader Præsterne ved Lykkens Tempel daare og skuffe Menneskene med kortvarige Lykkedrømme, omtrent som det forhen fortaltes om Assasinerne (Udg. *Ultrajecti* 1643, p. 180, cfr. Paludan, *Om Holbergs Niels Klim* 39). En omtrent samtidig tysk Version har v. Weilen fremdraget i den pommerske Præst Lud wig Hollonius's Komædie *Somnium vitæ humanæ* 1605; men den har lige saa lidt Berøring med Holberg som Calderons senere højromantiske Benyttelse af Motivet i *Livet en Drøm* eller de tyske og franske Jesuitkomedier med beslægtet Emne, blandt hvilke v. Weilen dog glemmer en af de interessanteste, Jacob Masenius's *Rusticus imperans* 1657, hvoraf allerede Rahbek (Holb. som *Lystspildigter* I 260) har givet Uddrag til Sammenligning med Jeppe. Forfatteren er en køllnsk Jesuit, der optager Stykket som dramatisk Exempel i sin „*Palæstra eloquentiæ ligatæ*“, et stort metrisk og rhetorisk Arbejde, som ogsaa var kjendt hos os og benyttet af Prof. Jørgen Ejlersen 1662 (Paludan, *Renaissancebevægelsen i Danmarks Lit.*, 245. 481), uden at dog Skuespillet her er medtaget. Betydningsfuldere er en af Masenius's ældre Ordensbrødre, Schwaberen

Jacob Bidermann, af hvis latinske Anekdotsamling *Utopia 1640* Holberg selv vedgaar at have laant Stoffet til Jeppe, medens Rahbek ved et Uddrag af Bidermanns lange Fortælling i *Holb. udv. Skr. VI 152* viser, at det ikke alene er Stoffet, der er laant, men hele Handlingen næsten i alle Enkeltheder. Navnlig er det først hos Bidermann, at vi træffe den holbergske Komedies Katastrofe, Bondens forstilte Henrettelse og Tilbagevenden til Livet, som ikke hører Sagnets ældre Former til, lige saa lidt som Jeppe's Forhistorie og huslige Forhold hos Holberg¹⁾. Da nu Holberg paa lignende Maade har benyttet Bidermann i „Det arabiske Pulver“ og „Den pantsatte Bondedreng“ og i alt Fald hentet Motiver fra ham i *Jacob v. Thyboe* (Rahbek, anf. St. 308. 385. 475), saa kunde man mene her at have fundet en tysk Hovedkilde for Komedierne. Men Bidermann er ikke Dramatiker, kun Fortæller; han har altsaa ikke øvet nogen-
somhelst Indflydelse paa Holbergs Digtning, men blot rent tilfældig ydet ham et Raastof, som allerede var europæisk Fælleseje. Ikke heller kan en Jesuit, der paa Latin behandler rent kosmopolitiske Emner, paa nogen Maade regnes til den særlig tyske Literatur, blot fordi han træffer til at være tysk født.

Naar Tyskerne ville forsøge at annectere Holberg, maa de altsaa se at finde nærmere liggende Forbilleder. Man skulde antage, at dette maatte være lykkedes, naar man hører en anset Literaturhistoriker som Gervinus (*Gesch. d. deutschen Dichtung, 1853, III 453*) udtale sig

¹⁾ Til disse sidste har Nyerup og siden Birket Smith paavist en med Shakespeare samtidig Parallel i vor egen Literatur, i *Peder Thøgersens Moralitet De mundo et paupere 1607*, der har et Mellemspil om en Bonde og hans onde Hustru.

med største Bestemthed om Spørgsmaalet: „... so ward das, was Weise vortrefflich begonnen hatte, von Holberg vollendet, der von Weiseschen oder ähnlichen Stücken in Kopenhagen angeregt war. Sein Lustspiel persifflirt oft die deutschen Alamodenarren; gleich der politische Kannengiesser baut sich auf einer Klasse deutscher Prosaromane auf, und Herman v. Bremen hat auch seine Weisheit aus dem Hercules und dem politischen Stockfisch.“ Det er allerede foran antydet, hvorledes Chr. Weise, Rector i Zittau, mod Slutningen af det 17de Aarhundrede søgte at modarbejde det lærde tyske Dramas Svulst og Unaturlighed saa vel som de vandrende Truppers Raahed ved atter at gjøre Skuespillet til en Skoleøvelse som i Reformationsaarhundredet. I dette Øjemed skrev han en Mængde Stykker af det mest brogede Indhold, som han lod opføre af sine Disciple, og i hvilke han udviklede en vis rutinemæssig Lethed og Humor, men som dog ikke blev meget andet end Fabrikarbejde uden virkelig Poesi. Blandt dem er ogsaa en Komædie Von dem träumenden Bauer am Hofe Philippi Boni in Burgundien, 1685, der har Emnet, men heller ikke mere, til fælles med Jeppe. Den er ikke tilgængelig paa vore Bibliotheker; men v. Weilens Uddrag er nok til at vise, at den giver Sagnet i en Form, der afviger ikke lidet fra Holbergs, pynter det ud med en Mængde Hofscener og giver det en rent pædagogisk Anvendelse, der ogsaa i Stilen fjerner det fra Jeppe paa Bjerget, hvormed Weises Stykke i det enkelte slet ingen Berøring har. R. Prutz har i sit Arbejde „Ludv. Holberg, sein Leben und seine Schriften“, 1857, S. 152 energisk tilbagevist Gervinus's Paastand om, at Weise skulde være Holbergs aandelige Fader. „Der träumende Bauer“ er, saa vidt

vides, det eneste af hans Stykker, der nærmer sig til et af Holbergs; der er ikke Spor af, at noget af dem nogensinde er opført i Danmark, eller at Holberg endog blot kjender Weise af Navn. De to Digtere ere tvertimod i Aand og Retning fuldstændige Modsætninger: den ene vil reformere Dramet ved at føre det tilbage til Fortidens Simpelhed og gjøre det til et blot Middel for Belæring og Undervisning, den anden ser Frelsen i Fremskridt mod den moderne, især franske Kunststil.

Weise er den sidste Forfatter før Holberg, hvis Behandling af Stoffet i Jeppe paa Bjerget der er Anledning til at dvæle ved. Senere er det ofte benyttet paa ny, som det bl. a. fremgaar af v. Weilens Afhandling, og i det hele er neppe noget andet holbergsk Komedieemne med saa stor Omhyggelighed forfulgt i sin Oprindelse og Udvikling baade op ad og ned ad i Tiden. Undersøgelsens Resultat bliver imidlertid, at om end ikke meget af Stoffet er Holbergs eget, saa har han gjennem Behandlingen tilegnet sig det med genial Selvstændighed og af en tilsyneladende ubetydelig Anekdote udviklet en paa een Gang almenmenneskelig og ægte national Character-type paa Baggrund af et slaaende sandt Samfunds- og Culturbillede, der staar højt over, hvad hans Forgængere, Shakespeare iberegnet, have bragt ud af det gamle Sagn.

Vende vi os nu til Holbergs øvrige Komedier for at undersøge, hvor vidt der i dem skulde findes Spor af tysk Indflydelse, saa behøve vi ikke at opholde os længe ved Gervinus's før omtalte Paastande. Den samme Overfladiskhed og Mangel paa Kjendskab til Holberg og danske Forhold paa hans Tid, som betegner Forsøget paa at gjøre ham til en Discipel af Weise, røber sig ogsaa i Ytringen om, at han skulde have spottet „die deutschen

Alamodenarren“. Vistnok gaves der Jean de France'r i Tyskland som hos os, og Beundringen for fransk Sprog og franske Moder naaede os til Dels over Tyskland, hvor allerede i det 17de Aarhundrede Lauremberg og Rist, Schupp og Weise satirisere over den. Men intet af disse lejlighedsvis satiriske Udfald gaar igjen i Holbergs Jean de France, hvor Satiren er ganske anderledes uddybet og gennemført. Holberg havde mere end nok at gjøre med Gallomanien blandt sine egne Landsmænd; at han skulde have skjænket den tyske blot en Tanke, kan kun falde en Tysker ind, der betragter det som en Selvfølge, at Danmark paa den Tid ikke havde andet Aandsliv og anden Literatur end „des grossen Vaterlandes“. Derimod har jo for ikke længe siden Dr. Gigas i en interessant Artikel i Dagbladet 1884, Nr. 172 fremdraget et utvivlsomt spansk Forbillede for Jean de France i Moretos († 1669) Lystspil „El lindo Don Diego“. — Ikke bedre grundet er Gervinus's Antydning af den politiske Kandestøbers tyske Oprindelse, hvorom der siden vil blive Lejlighed til at tale.

Heller ikke kan det tillægges nogensomhelst Betydning, at man undertiden gjenfinder et holbergsk Indfald eller en af ham benyttet Anekdote hos en ældre tysk Forfatter. I „Vor Ungdom“ 1887, S. 159 er det paavist, at den hamborgske Præst og Satiriker Balthasar Schupp († 1661) et Steds fortæller om en „Respublica plane democratica“, hvor der sad Haandværkere i Raadet, og hvor en af disse, da han skulde stemme, for op af en lille Slummer med de Ord: „Jeg er af samme Mening som Bødkeren“; men Bødkeren var slet ikke til Stede i Mødet. Det er muligt, at Richard Børstenbinders Replik i 2. Act. 1. Sc. af „Den politiske Kandestøber“ er en

tilfældig Reminiscens fra Holbergs Læsning af den med ham i flere Henseender aandsbeslægtede tyske, folkelige Satiriker; det er ogsaa muligt, at begge have benyttet en den Gang almindelig Anekdote; med Hensyn til Spørgsmaalet om tysk Indvirkning paa Holberg gjør det hverken fra eller til.

Hr. Skuespiller Karl Mantzius har i Februarheftet 1889 af „Literatur og Kritik“ — med en for Resten temmelig ubegrundet og ilde anbragt Dadel over danske Forskeres manglende Interesse for Holbergs Komedier — gjort opmærksom paa en middelalderlig fransk Farce, der i Indhold er nær beslægtet med Erasmus Montanus. Han har dernæst efter eget Sigende anstillet flittige Efterforskninger angaaende de Veje, ad hvilke Holberg har lært dette Farceemne at kjende, men — hvad man i øvrigt i Betragtning af hele Tidens Smagsretning og Holbergs Individualitet kunde sige sig selv — uden Resultat. Holberg, der ringeagtede vor egen middelalderlige Digtning, kunde naturligvis aldrig falde paa at beskæftige sig med den gamle franske Farce, som desuden den Gang var saa godt som forglemt og ubearbejdet i sit eget Fædreland, hvor den herskende klassiske Smag mere end noget andet Sted betragtede Middelalderen som et stort barbarisk Mørke. Vi have heller ikke i Erasmus Montanus at gjøre med et Emne, som krævede nogensomhelst Opfindsomhed eller behøvede at hentes langvejs fra, men tvert imod med et, der bød sig af sig selv. Hos os som i Frankrig forekom det hyppig nok i det virkelige Liv, at Folk, der fordybede sig i Tidens pedantiske Lærdom, glemte deres Modersmaal over Latinen og deres sunde Fornuft over logiske Syllogismer. Lettere end nogen anden maatte en raa Bondedreng,

der blev sat til Studier, saaledes forse sig paa disse, at han kom i en komisk Modsætning til sine fordums Omgivelser, hvilken kun kunde løses ved at bringe ham til Fornuft gennem Anvendelse af kraftige udvortes Midler. Men andet end disse ganske almindelige Grundtræk har Holberg ikke til fælles med Farcen om Maistre Mimin. Vil man alligevel finde det usandsynligt, at dette Sammentræk skulde være rent tilfældigt, saa er det dog sikkert ikke det franske Stykke, Holberg har kjendt, men som saa ofte en eller anden folkelig Anekdote, der er vandret Europa rundt som Udtryk for den almindelige Erfaring om den pedantiske Lærdoms latterlige og skadelige Følger. Traditionen kan i alt Fald paavises i en Form, der baade i Tid og i Udførelse ligger Holberg nærmere. Dr. Joh. Bolte har for nylig i Zeitschr. f. deutsches Alterthum u. deutsche Litt. XXXII, 1888, S. 20 omtalt en i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede trykt Farce, Fastnachtsspiel von einem dölpischen und groben Baurenknecht, genandt der Steffl von Newhaussen, hvor en Bondedreng bliver kjed af at tjene og søger til Universitetet i Ingolstadt for at studere. Begyndelsen spotter nu især Tidens groteske Depositionsskikke og lader Bonden blive immatrikuleret paa Kjøkkenlatin lige som ved Doctorpromotionen i Molières „Indbildte Syge“ og til Dels i „Farce de Maistre Mimin“. Denne Del af Stykket er maaske ikke upaavirket af de samtidige og lidt ældre dramatiske Skildringer af Tidens forvildede Studenterliv, som fra Tyskland ogsaa naaede op til de nordiske Riger (Hist. Tidsskr. 5. R. II 18, Note 2), men som ikke synes beslægtede med Erasmus Montanus, i alt Fald saa vidt man ser af den Oversættelse af en blandt de ældre, Stimmeliuss „Studentes“ 1550, som

H. Meyer har givet i „Studentica“, Leipz. 1857. Derimod falder Slutningen nær sammen med Holberg: den nybagte Student kommer ud paa Landet igjen og er nu bleven saa indbildsk, at han ikke vil tale andet end Latin med sin Kjæreste og sin forrige Husbond; men denne sidste driver de lærde Nykker ud af ham med en Egekjæp. Navnlig de slaaende Argumenter, hvorved Opløsningen hidføres og Helten bringes til Fornuft, minde jo ganske anderledes om Erasmus Montanus end Katastrofen i den franske Farce, hvor Maistre Mimin spærres inde i et Høusebur for atter at lære Brugen af sit Modersmaal, men dog først lader sig bøje ved Kjærestens milde Ord og Overtalelser. Da det tyske Stykke kun er tilgængeligt i Boltcs Referat, bliver det umuligt at afgjøre, om der i Enkeltheder og Dialog skulde være Ligheder, der gjøre det sandsynligt, at Holberg har kjendt det; men foreløbig maa jeg anse dette for en urimelig Gisning; Stykket har neppe nogensinde faaet stor Udbredelse eller været opført af tyske Trupper i Danmark, og Ligheden skyldes vist blot en fælles Tradition.

Der er ogsaa for ikke længe siden i nogle tyske Tidsskrifter fremkommet løse Antydninger af et Forhold mellem Holberg og den tyske Dramatiker og Satiriker Christian Reuter. Prof. Zarneke i Leipzig har vakt megen Opsigt ved at fremdrage denne hidtil saa godt som ubekjendte Digter (Abhdl. d. sächsischen Gesellsch. der Wissensch., philosoph.-hist. Klasse, IX, 1884, og senere i samme Selskabs „Berichte“), en Leipziger Student, hvis Levnet afgiver et godt Bevis for den realistiske Naturtroskab i de før nævnte „Komödien vom Studentenleben“. Det var Spektakler med hans Værtinde, som gav ham Anledning til at drage hendes og hendes Fami-

lies indre Liv frem paa Scenen og i Romaner, der trods det umiskjendelige Talent og Lune, hvormed de ere skrevne, og trods Zarnckes Forsøg paa at besmykke Forholdet, nærmest maa betragtes som Skandskrifter, og som ogsaa førte til Proces og til Reuters Relegation fra Universitetet, hvorefter han synes at have levet i Berlin som Lejlighedspoet. Hans bekjendteste Arbejde er „Schelmuffskys curiose Reisebeschreibung“ 1696, en satirisk Roman, som har nydt en vis Anseelse i den ældre tyske Literatur, længe før man kjendte Forfatterens Navn og de af Zarncke oplyste personlige Forhold, der ligge til Grund for den som for Reuters Lystspil „Die ehrliche Frau“ 1695 og „Der ehrlichen Frau Schlampanpe Krankheit und Tod“. Det er dog ikke i Forbindelse med disse Reuters betydeligere Værker, at man har nævnt Holbergs Navn, men i Anledning af en senere Komædie, „Graf Ehrenfried“ 1700, hvor han, ligeledes med stærk Benyttelse af personlige Forbilleder (en Adelsmand af den sachsiske Familie Lüttichau), skildrer adelig Fattigdom og Hoffærdighed. Hans Don Ranudo adskiller sig dog allerede i Charactertegningen bestemt fra Holbergs ved stærke Træk af Datidens tyske Adels Raahed, men ogsaa ved en vis forsonende, lunefuld Selvironi, som ganske mangler den holbergske Type. Om denne end tager satirisk Sigte paa den gamle danske Adel, saa er Satiren dog her mindre localiseret end i Holbergs fleste andre Stykker, og i Hovedcharactererne spores snarere en Duft af Højtidelighed og Grandezza fra Spanien, hvortil Scenen er henlagt. Medens Stykkets Enkeltheder ikke have nogetsomhelst til fælles med „Graf Ehrenfried“, ere derimod virkelig adskillige af dem laante fra den spanske Literatur, som det er paavist af

Rahbek i *Minerva* 1818, I 350 med Hensyn til Quevedos († 1645) berømte Gavtyveroman „*El gran Tacaño*“, og af Gigas i *Dagbladet* 1884 Nr. 179 ved Sammenligning med Alcalá's Novelle *Alonso 1624* og især Diego de Mendozas Roman „*Lazarillo de Tormes*“ 1520. Efter Dr. Gigas's interessante Opdagelser kunde der nok være Anledning til at underkaste Holbergs Forhold til Spanierne en nøjere Undersøgelse (s. ogsaa E. Dorer, *Holberg und das spanische Theater*, i *Mag. für die Litt. des In- und Auslandes* 1885—86). Det beror dog neppe paa første Haands Bekjendtskab til den spanske Literatur, og Motivet til Don Ranudo hører ogsaa til dem, der gjenfindes i de europæiske Folks fælles anekdotiske Traditioner. Saaledes beskriver Jos. Halls i det foregaaende nævnte „*Mundus alter et idem*“, p. 171 ff., et Folk, hvis Adel sætter sin Stolthed i lange Navne og Titler, holder et talrigt Tjenerskab og gjør pragtfulde Gjæstebud ved Nytaarstid, skjøndt de maa bo i forfaldne Rønner og sulte hele Resten af Aaret, medens de dog stadig bruge Tandstikkeren for at bilde andre ind, at de lige have rejst sig fra et rigeligt Maaltid. Dette sidste Træk, som kommer igjen baade i de spanske Romaner og i Don Ranudo, er ogsaa i vor Literatur benyttet før Holberg, i Vilh. Helts Satire *Irus*, der skildrer en kjøbenhavnsk Praler og Snyltegjæst, en af Datidens puvres honteux, der gjør sig til af sine fornemme Forbindelser og stanger Tænderne med Sneppefjer, naar han i al Hemmelighed har spist sig mæt i Melgrød, men som dog heller end gjerne nedlader sig til at modtage en Indbydelse paa Kaal og Flæsk hos sin Husvært. Birket Smith har i *Danske Saml.* 2 R. II 245 sammenstillet dette Digt med Don Ranudo. — Inden vi forlade Chr.

Reuter, kan der endnu være Anledning til at gjøre opmærksom paa en Komedie, hvilken Zarncke anfører som paaavirket af ham, nemlig *Die durch seltsame Einbildung und Betriegerey Schaden bringende Alchymistengesellschaft*, 1699. Jeg kjender den ikke, men allerede Titlen viser, hvad der bekræftes af Zarncke, at det er et tungt, pedantisk Product, der kun i Emnet har tilfældig Berøring med „Det arabiske Pulver“ og maaske viser tilbage til Bidermanns *Utopia* som fælles Kilde.

En ældre tysk Digter, der med mere Ret end Reuter er bleven stillet i Forhold til Holberg, er Hans Lauremberg, der 1623 blev indkaldt til Sorø Akademi og virkede som Lærer der indtil sin Død 1658. Her have vi altsaa en Tysker, der levede og skrev i Danmark, om end i sit eget Modersmaal, hvis Værker have afsat blivende Spor i vor Literatur, og som kjendes og nævnes af Holberg selv. I en Undersøgelse „Om Dramet i Danmark mellem Skolekomedien og Holberg“, i dette Tidsskrifts 5 Række II, har jeg i sin Tid henledet Opmærksomheden paa et Par Festskuespil af Lauremberg i Anledning af Christian IV's Søns, den udvalgte Prins Christians, Formæling 1634, ved hvilke Renaissancesmagen i Skuespillet først kan siges at være bleven bekjendt i Danmark. I det ene af disse, „*Aquilo og Orithyja*“, optræder en forelsket Pedant, Blax, i hvem jeg fandt „en uudviklet Type“ for Stygotius i Jacob v. Thybo. Prof. L. Daae har senere i sit Festskrift til Holbergjubilæet „Om Humanisten og Satirikerens Joh. Lauremberg“ 1884 underkastet Forholdet mellem denne og Holberg en udførligere Drøftelse, og bl. a. Side 21—22 sammenstillet *Orithyjas* Bortførelse i det nævnte Skuespil

med Helenas i Holbergs Ulysses 1. Act 3—4. Scene. Derimod finder Prof. Daae, at Blax snarere minder om Jacob v. Thybo selv end om Stygotius, og henviser navnlig til hans Tro paa sin egen Uimodstaaelighed samt til, at han betegner sig selv som „ein vornehmer Officier“. Jeg tror nu rigtignok, at „Officier“ her kun betegner den, der beklæder et Officium, altsaa en Hofbetjent. Blax optræder aldeles ikke med den militæriske Bramar-basering, som er ejendommelig for Thybo, og som Lauremberg, der skrev midt under Trediveaarskrigen, sikkert lige saa lidt som senere Gryphius vilde have ladet gaa Ram forbi, hvis han havde villet skildre en af Samtidens Soldatertyper. Det characteristiske for Blax er hans pedantiske Udtryksmaade og Sprogblanding, hvor Fransk vistnok spiller en Rolle ved Siden af Latinen; men det var den Gang ikke noget ualmindeligt i Tyskland, selv hos de lærde, netop paa Grund af de mange Berøringer med Frankrig gjennem Trediveaarskrigen. Hos os trængte de franske Gloser langt senere ind, først i Militærsproget, hvor vi møde dem sammen med Tysk hos Thybo, siden hos de lærde, f. Ex. Gram og Holberg selv, medens Stygotius, som repræsenterer en noget tidligere Tid end Holbergs egen, endnu kun broderer sin Tale med Latin. Det er dette Pedanteri tilligemed en lige saa ægte pedantisk Stridssyge og Forfængelighed af „sein hohes ingenium“ og „gelahrter discurs“, der gjør Blax til en komisk Figur som Frier og bringer hans tilbedte Amaryllis til at slukke hans Elskovslue ved en Overhældning ligesom den, hvormed Lucilia og Pernille afkøle baade Thybo og Stygotius, men rigtignok med et Fluidum, der mere har hjemme i den ældre og plumpere Satire, om det end hist og her ogsaa benyttes hos Holberg.

Det er dog ikke af stor Betydning, om Blax nærmer sig mere til den ene eller den anden holbergske Figur, thi i Hovedsagen er ingen af Lighederne mellem den laurembergske Komædie og Holberg saa stærk, at den forudsætter et Laan fra Holbergs Side. Det umiskjendelige Slægtskab mellem de to Digttere beror ikke paa Ligheder i det enkelte, men paa Aandsfællesskab og paa Satirens fælles Sigte. Berøringerne med Holberg ere ogsaa hyppigere i Laurembergs plattyske Skjemtedigte (Jean de France, Holbergs Fire Skjemtedigte) end i hans Komædier, hvilket jeg allerede har udtalt i den oven nævnte Afhandling, og Daae nærmere paavist i sin Sammenstilling af Lauremberg og Holberg.

III.

Derimod er der en anden tysk Dramatiker, hvem det neppe kan nægtes, at Holberg har benyttet, nemlig Grundlæggeren af det moderne tyske Drama, Andreas Gryphius, † 1664. Foruden pathetiske og nerverystende Tragedier efter Seneca og Hollænderne har han skrevet et Par Lystspil, der i al deres Ubehændighed indeholde virkelig komiske Tilløb baade i Situationer og Charactertegning, nemlig „Peter Squenz“, der har samme Emne som Haandværkerkomædien i Shakespeares Sommernatsdrøm, og Horribilicribrifax, beslægtet med Holbergs Jacob v. Thybo. Allerede Holbergs samtidige Biograf og personlige Ven, den tyske Kapelmester Scheibe, nævner 1764 udtrykkelig Gryphius som et nærmere Forbillede for dette Stykke end Plautus. Udførligere har Rahbek i Hesperus VIII, 1828, gjort opmærksom paa Overensstemmelsen og oversat nogle Hovedscener af Gryphius's

Stykke. Han kommer til det Resultat, at Gryphius har havt ikke ringe Indflydelse ej blot paa Jacob v. Thybo, men ogsaa stedvis paa andre holbergske Komedier. Hans Antydninger i sidste Retning ville vi lade staa hen — de have neppe meget paa sig —, men hvad Jacob v. Thybo angaar, synes Paavirkningen ubestridelig, trods Prutz's, P. Schlenthers og selv Werlauffs Benægtelse deraf. Personantallet i *Horribilicribrifax* er meget stort, og Handlingen gammeldags ubehændig og forvirret; romantiske Episoder slynge sig imellem de satiriske, og Tidens spidsborgerlig ceremonielle Prosastil bidrager sit til at gjøre det hele tungt og pedantisk langtrukket. Med Hensyn til Greb paa scenisk Virkning stod Tyskerne den Gang som nu langt tilbage for Franskmændene, og Holberg saa med Rette i Molières simple, klare Stykker sit Mønster for Plan og Anlæg. Men fra de satiriske Partier hos Gryphius har Holberg taget Motiver baade til Jacob v. Thybos Character og til de komiske Situationer, gennem hvilke denne fejge og dumme Storpraler belyses. Han er nærmest tænkt som en af de Lykkeriddere, der i Frederik IV's Dage gjorde den spanske Arvefølgekrig med blandt de fra Danmark udlejede, hvervede Tropper og kom hjem igjen fulde af münchhausenske Historier om deres Bedrifter i fremmede Lande, pyntede op med et latterligt fransk-tysk Blandingssprog. Dertil svare hos Gryphius to lignende Typer, *Horribilicribrifax* og *Daradiridatumtarides*, et Par reducerede Capitainer fra Trediveaarskrigen, der paa samme Maade have tumlet sig blandt fremmede Nationer og blande deres Tale, den ene med Italiensk, den anden med Fransk, men som iøvrigt ligne hinanden som et Æg det andet. Allerede denne Tvedeling svækker Virkningen hos Gryphius,

som desuden er endnu mere grotesk overdreven i sin Carriatur end den 60—70 Aar senere danske Digter: „Der grosse Schach Sefi von Persien erzittert, wenn ich auf die Erden trete. Der Türkische Kaiser hat mir etlich mahl durch Gesandten eine Offerte von seiner Cron gethan. Afrika habe ich vorlängst meinen Cameraden zur Beute gegeben Wenn er mir itzund begegnete, wolte ich ihn bey der äussersten Zehe seines linken Fusses ergreifen, dreymal um den Hut schläudern, und darnach in die Höhe werffen, dasz er mit der Nasen an dem grossen Hundstern solte kleben bleiben“; — det er Rodomontader, mod hvilke Thybos Bedrifter i Brabands Belejring og Kongen af Hollands Bemærkning om hans „herkulianiske Bravour“ ere forholdsviis discrete, og som kun finde Paralleler i de drastiske Udbrud, hvormed Underofficerer af den gamle Skole endnu af og til opmuntre Rekruterne paa en Exerccerplads.

Hver af disse to Storskrydere hos Gryphius har nu sit Elskovsæventyr, den ene med en Pige, som han anser for rig, og som tror det samme om ham, hvilket efter Forlovelsen, da det viser sig, at begge ere Stoddere, giver Anledning til ubehagelige Forklaringer ligesom i Holbergs „Henrik og Pernille“. Denne Intrige er uden Berøring med Jacob v. Thybo; derimod er den anden Bramarbas, Horribilicribrifax, indtagen i en Dame, til hvem ogsaa Pedanten Sempronius bejler, men som sammen med sin Kammerpige holder dem begge for Nar, ligesom Lucilia ved Pernilles Hjælp gjækker Thybo og Stygotius. Sempronius blander uafladelig Latin og Græsk i sin Tale „endog til Fruentimmer og gjør Amour udi lutter Syllogismis“, ganske som Jesper siger om Stygotius; endog den Egenhed, at han midt i sine Repliker jævnlig nævner de klassiske

Forfattere, han citerer¹⁾), gjenfindes i Stygotius's Replik Act 3 Sc. 4: „... thi jeg, som tilforn, som Poeten siger Metamorphoseon lib. 2, havde et glaciali frigore pectus, maa nu raabe med Poeten igjen *ibid.*: „In flammis abeo . . .“ Ogsaa her carrikerer Gryphius imidlertid langt stærkere; navnlig fylder han ikke mindre end 5 lange Scener med haartrukne Misforstaaelser og søgte Vittigheder foranledigede ved, at Sempronius ikke kan lægge af at tale Latin til ulærde Personer, især til den gamle Koblerske Cyrilla, der ikke har nogen tilsvarende Type i Jacob v. Thybo, men er en af Gryphius's mest characteristiske Figurer ved den imbecille Maade, hvorpaa hun trods sin øvrige Snuhed stadig gaar og mumler gamle Rimbønner og overtroiske Trylleformularer hen for sig. Spor af, at Holberg ogsaa har kjendt disse Scener hos Gryphius, forekomme iøvrigt i et af de siden udeladte Partier af Jac. v. Thybo, som Rahbek har optrykt i Holb. udv. Skr. VI 394: Tychonius: „Kom til mig paa Studiegaarden, . . . jeg skal temmelig klemme Præsidenten og forelægge ham en Syllogismum, som jeg allerede har formeret udi Barbara . . . Forstaar Du nu vel min Mening?“ Jens: „Jeg hører, at jeg skal finde Herren paa Studiegaarden hos Portnerens Barbara.“

Gryphius lader nu de to Medbejlere, den militære Storskryder og Pedanten, mødes hos deres elskede, ganske som Thybo og Stygotius Act 3 Sc. 5, og komme i et

¹⁾ Saaledes i Monologen i 1. Act, som Rahbek oversætter i *Hesperus* VIII 244: „*Omnia vincit amor, omnia, id est omnes homines et omnia pecora campi. Et nos cedamus amori, siger de latinske Poeters Vidunder, Virgilius . . .*“, sml. Pernille i Jac. v. Thybo Act 3 Sc. 3: „See til alle andre Mennesker, see til Dyr, see til Fugle, ja Ormene selv: Naturen haver indprentet Kjærlighed udi alting.“

Skænderi, hvor den ene overbyder den anden i Fremhævelse af sine Fortrin, men som trods alle Trusler ender ganske ublodig med Disputere- og Veltalenhedsprøver. Sempronius lader sig lige saa lidt som Stygotius skræmme af sin stortalende Modstander; han henviser næsten ordret som hos Holberg i et senere Optrin til „meinen alten, guten spanischen Degen, mit welchen ich auf so manchen Universitäten den Bachanten Löcher geschlagen, . . . die Steine auf der Gassen gespalten, dem Rectori Magnifico die Fenster ausgestochen . . .“ sml. Stygotius i Jacob v. Thybo Act 5 Sc. 8: „Jeg haver endnu den samme Kaarde . . . med hvilken jeg har slaget ind saa mangen ærlig Professors Vindue udi Rostock.“ De sidste Scener hos Holberg, hvor Thybo og Stygotius drage i Felten mod hinanden med Soldater og Studenter, men begge ere lige bange trods deres Pral og sluttelig gaa paa Forlig og forene deres Stridsmagt for at belejre Lucilia og tage Hævn over hende og Moderen, indtil de med Skam blive slagne paa Flugt af Leonard alene, — svare temmelig nøje til Mødet mellem Daradiridatuntarides og Horribilicribrifax, der efter at have truet med at drukne hinanden i Blod ende med at gjenkjende og omfavne hinanden som gamle Krigskammerater og dernæst blive tiltalte af Statholderens Tjener for den Larm, de gjøre. Ligesom Thybo dækker sig bag ved Slagordenen og opmuntrer sine Folk til at gaa frem, vil her den ene stadig afstaa den anden Æren af at tugte den frække Tjener, indtil denne slaar dem begge om Ørerne med deres egne Kaarder og jager dem bort. Og som Thybo skjælver og stammer i sin Tale, da han hører Fjenderne rykke frem, saaledes afbrydes Daradiridatuntarides's Pralerier i første Scene hos Gryphius

ved Synet af en Kats Øjne, der funkler i Mørket: „Ey last uns weichen! ich will nicht von mir sagen lassen, dass ich mich der Finsterniss zu meiner Victorie missgebrauchet“, og strax efter, da Vægteren begynder at synge, tror han, at det er Spøgeri, og søger hjem.

Ligesom endelig Thybos Omgivelser, Tjeneren Peer og navnlig Jesper, med al deres skrømtede Smiger og Underdanighed i Grunden have ham til Nar og fuldstændig gjennemskue hans Pral og Fejghed, saaledes lader ogsaa Gryphius sine to Storskryderes Tjenerskab blotte og fremhæve Herskabets Dumhed og Kujoneri netop gennem overdreven Hyldest. Som Jesper i den store Pralescene Act 2 Sc. 1 supplerer sin Herres Fortælling om Brabands Belejring med hollandske Skipperetterretninger og selv vil have drømt, at han slog 400 Mand ihjel, saaledes overdriver og carrikerer Pagen Harpax overfor Coelestina og Selenissa sin Herres Jagthistorier og Krøniker om, hvorledes han har forfærdet Rettens Folk, saa at det tilsidst bliver Horribilicribrifax selv for meget. I 2. Act 2. Sc., hvor Thybo i sin Forbitrelse over, at en Pedant som Stygotius tør bejle sammen med ham, trækker Kaarden og truer med at hugge sin Rival i tusind Stykker, falder Jesper af Forfærdelse paa Knæ og beder for sit Liv; men Thybo beroliger ham med, at han elsker ham for højt til at ville bruge sin Styrke paa ham. Og atter i 5. Act Sc. 6 og 8 kan Thybo ikke komme sig af sin Forbauselse over, at „en saadan Karl, en Philosophus, en Grammaticus, en Pedantus“, vover at møde ham med væbnet Haand, og prøver paa Jesper det Ansigt, hvormed han løb Storm til Braband, og hvormed han haaber ogsaa nu at slaa sine Fjender paa Flugt. Jesper kan ikke taale at se det; han ser deri

„ligesom afmalet den hele trojanske Krig eller Jerusalems Forstyrning i kort Begreb . . .; ingen islandsk Løve kan se mere forbandet ud. Der gik slige Ildstrimler fra Herrens Øjne, at man kunde stikke an en Pibe Tobak dermed.“ Ganske tilsvarende Optrin og Replikker har Gryphius. I Indledningsscenen finder Daradiridatumtarides, at den ene Side af hans Skæg ikke ganske svarer til den anden, hvilket Tjeneren forklarer af, at „die Haare der linken Seite sind etwas versenget von den Blitzen seiner feurschiessenden Augen“. Lige saa forbitret, som Thybo er over Stygotius's Formastelse, er Horribilicribrifax, „dass Sempronius sich unterstehet, seine Gedancken da einzuqvartiren, wo allein der unüberwindliche Horribilicribrifax Winterläger halten soll . . . ich erbasiliske mich gantz und gar, die Haare vermedusiren sich in Schlangen, die Augen erdrachen sich, die Stirne benebelt sich mit donnerspeienden Wolken . . .“, hvorpaa Pagen Harpax forsigtig spørger, om han tør træde sin Herre under Øjne uden at frygte for at blive antændt, da han er noget fortørret af Sult. Men Horribilicribrifax trøster ham som Thybo Jesper: hans Øjenstraalet have Forstand og skade ikke dem, der leve med ham og tjene ham. Ligesaa fortæller han senere, hvilken Skræk han har indjaget en Modstander ved „einen unversehenen Blick mit diesen zwei brennenden Carfunkeln oder glänzenden Lanternen meines fleischlichen Thurms“, hvilket Harpax som Jesper secunderer med et: „Ich zittere und bebe über diesem Angesichte!“ I Mødet mellem de to Pralere true de hinanden i Udtryk, der minde om Jesper: „Ich will die gantze Belägerung von Troja mit dir spielen.“ „Und ich die Zerstörung von Constantinopel.“ Deres Folk gjøre Nar af dem op

i deres aabne Øjne; til Jespers Replik: „der kan ingen Skræder i Byen have bedre Taille . . (høster) at gjøre Klæder efter“, svarer en lignende Fortalelse eller Fortielse af Tjeneren i Indledningsscenen hos Gryphius; og bag Herskabets Ryg udtale de sig endnu mere uforbeholdent. Peer ved godt, at Thybo aldrig har været paa den anden Side af Belt, end sige udi Braband, og i Fredsforhandlingen mellem Jesper og Jens 5. Act Sc. 8 lægge de Kortene paa Bordet: „Herr Thybo er saa bange som en Hare.“ „Min Herre ligesaa.“ „Saasnart I avancerede et Skridt, havde vi sat os for at løbe.“ „Vi ligesaa.“ Saaledes tilstaar Harpax i en kritisk Situation: „Wo Noth vorhanden, wird mein Herr gewisz der fertigste zu dem Lauff seyn, und ich der nächste hinter ihm.“

Nu er det ganske rigtigt, hvad Skavlan bemærker (Holberg som Komedieforfatter 200), at det Hovedtræk at stille en Praler og en Pedant overfor hinanden ikke er noget, som Holberg har tilfælles med Gryphius alene, men at begge kunne have laant det f. Ex. i den italienske Maskekomedie. Men dersom Skavlan havde underkastet Gryphius's Stykke eller blot Rahbeks Uddrag deraf en nøjere Undersøgelse, vilde han neppe have hævdet, at Ligheden kun bestaar i enkelte Spor og uvæsentlige Reminiscenser, saa lidt som Schlenther (Holberg und Deutschland 88, Indl. til Hofforys og Schlenthers Udg. af Holbergs Dänische Schaubühne 1888) under samme Forudsætning vilde have paralleliseret Holbergs Forhold til Gryphius med det til Weise. Handlingen i sine Hovedtræk kunne to Forfattere have fra en fælles Kilde; et enkelt, selv slaaende Sammentræk i Detaillen kan være tilfældigt; men en saadan Mængde spredte Fællestræk, fælles Indfald og Ligheder ikke blot i Cha-

racterskildring og Repliker, men især i Situationerne og de Forhold, hvori Personerne stilles indbyrdes, som jeg nylig har paavist, — en saa paafaldende Overensstemmelse forudsætter nødvendig, at den yngre Forfatter har kjendt og benyttet den ældre. Det nære indbyrdes Slægtskab lader sig ikke bortforklare, heller ikke ved Henvisning til, at Gryphius's Stykker neppe ere opførte, i alt Fald ikke hos os, og at Holberg hverken nævner ham i Anledning af Jacob v. Thybo eller andet Steds røber Bekjendtskab til ham. Den anden schlesiske Skoles Dramatikere vare dog gennem Læsning vel kjendte her hjemme, og Holberg er, som man ved, hverken udtømmende eller paalidelig i Angivelsen af sine Kilder. Dette ses bl. a. af hans egne Udtalelser om Jacob v. Thybo, hvortil han alene vil have taget Ideen af Plautus' Miles gloriosus. Unægtelig er her Urbilledet for den siden i saa mange Landes Komediendigtning gjennemgaaende komiske Sammenstilling af den stortalende Soldat, der ikke tror at kunne faa Fred for Fruentimmernes Forelskelse, og den smigrende og applauderende Parasit, der tager Oprejsning for sine Ydmygelser ved at haane sin Herre paa hans Ryg. Men Rahbek, der i Holbergs udv. Skr. VI 364 oversætter en plautinsk Hovedscene, tilføjer flere Optrin af Terents's Eunuchus, der staa Jacob v. Thybo fuldt saa nær, uagtet Holberg i Epist. 195 benægter, nogensinde at have benyttet Terents, og særlig nævner Eunuchus, hvori meget maatte ændres, hvis den skulde blive brugelig for Scenen. Thraso og Gnatho i Eunuchus have dog, i alt Fald hvad Handling og Situationer angaar, ubestridelig snarere afgivet Forbillede for Thybo og Jesper end Pyrgopolinices og Artotrogus i Miles gloriosus. Gnathos højroastede Beundring af de daarlige Vittig-

heder, hvormed Praleren tror at have affejet sine Modstandere i Discussionen, svarer aldeles til Jespers stadige Tilbagevenden til det uforlignelige: „Mr. Christoffersen, I er mafoi en Nar!“ Thraso vil som Thybo have staaet i det fortroligste Forhold til Konger og Fyrster og belejrer ligesom han sin Elskerindes Hus med sine Folk, idet han dog sørger for at holde sin egen Person dækket. Da Chremes ligesom Leonard i Jacob v. Thybo optræder for at standse Angrebet, spiller Gnatho som hist Jesper paa Skrømt Mægleren og advarer forgjæves Chremes mod at lægge sig ud med en saadan Mand, som Thraso er; men tilsidst maa Storpraleren ligesom hos Holberg trække af med Skam.

Det synes da tydeligt, at Holberg i Jacob v. Thybo som i Jeppe har laant hele Stykkets Idee og Handlingens vigtigste Motiver, saa at kun Æren for den nærmere Udførelse tilkommer ham selv. Fra Gryphius har han især den komiske Modsætning mellem Thybo og Stygotius, Praleren og Pedanten; fra Plautus og Terents derimod Hovedtrækkene af Forholdet mellem Thybo og Jesper, Parasiten, der stiller sin Beskytters Svagheder i det rette satiriske Lys. Dertil kommer saa et af Intrigens vigtigste Drivhjul, Forvexlingen af de to Punge, som er hentet fra en Anekdote i Bidermanns Utopia, hvilken Rahbek ligeledes har oversat i sine Kildesamlinger til Holbergs udv. Skr. VI 385. Men det gaar atter her som med Jeppe paa Bjerget: af de fra Gryphius laante Motiver har Holberg bragt noget helt andet og mere ud. Han har givet sit Stykke og hver enkelt Person deri langt større Klarhed, Enhed og Virkning. Medens han har beskaaret sit Forbilledes Udvæxter og dramatiske Ubehændigheder, har han paa den anden

Side udvidet Satiren, f. Ex. til Tidens Lejligheds- og Skillingspoeter. Han har uddybet Thybos Character, modereret baade Praleriet og Fejgheden og gjort begge Dele sandsynligere og mindre groteske, ligesom han har tilføjet nye komiske Træk: Heltens Forfiengelighed af sine personlige Fortrin og af den Lykke, han tror at gjøre hos Kvinderne. Stygotius har Holberg localiseret og individualiseret gennem en Satire over de hjemlige Disputereøvelser, der ofte minder om Erasmus Montanus; i Jesper har han efter antikt Mønster tilføjet en ypperlig Type paa en Øjentjener og Snyltegjæst, gennem hvem Parodien paa Thybos Latterligheder træder frem med en kraftig Komik, der langt overgaar Tjenerskabets hos Gryphius.

Alligevel skylder Holberg Gryphius saa meget, at hvis der kunde paavises lignende Gjældsforhold til andre tyske Digtere, lod den Sætning sig vanskelig forsvare længere, at Holberg har frigjort vor Literatur fra tysk Paavirkning.

For ganske nylig er der nu gjort en formentlig Opdagelse af denne Art. I et fortjenstligt Arbejde, „Das niederdeutsche Schauspiel“, 1884, har Dr. Gaedertz, Custos ved Bibliotheket i Berlin, behandlet det plattyske Dramas Historie, især i Hamburg, og der gjort opmærksom paa et temmelig forglemt, polemisk Lejlighedsstykke af Hamburger Digteren Barthold Feind: Das verwirrte Haus Jacob oder das Gesicht der bestrafte[n] Rebellion an Stielcke und Lütze, 1703, paa hvilket „det første og berømteste danske Lystspil, Holbergs Politiske Kandestøber, hviler“ (S. 184). Formodningen er først opstillet af den plattyske Sprogforsker Dr. Christoph Walther i Hamburg, men kun meges løst begrundet ved en almin-

delig Lighed mellem de to Stykkers Emner i de allergroveste Omrids og ved Henviſning til, at Holberg ogsaa ellers ofte laaner sit Stof, især fra Molière. Mærkelig nok gaar Motiveringen for en stor Del ud paa at bevise, at Holberg maa have tænkt sig Hamburg som Scene for sin Politiske Kandestøber, — som om dette ikke tydelig nok stod paa Titelbladet og gjentoges flere Gange i Stykket selv. Tager man Hensyn til Tidsforholdene, kunde der imidlertid vel anføres en Del andre Grunde, som ved første Øjekast synes at bestyrke Sandsynligheden af et saadant Laan. Lige indtil den Tid, da Holberg skrev dette sit første Stykke, hvilede den danske Digtning unægtelig fortrinsvis paa den tyske; fra Tyskland havde vi modtaget hele den nyere Kunstpoesi, og den mægtige frie Rigsstad Hamburg var ifølge sin Beliggenhed lige paa vore Grændser og de mangfoldige politiske og commercielle Berøringer med Danmark bleven et Hovedovergangsled for den tyske Indflydelse. I Hamburg selv rørte sig den Gang et frodigt literært Liv; der eller i Omegnen levede i det 17de Aarhundredes første Halvdel Paul Flemming, Philip v. Zesen, Jacob Schwieger, Georg Grefflinger, Balthasar Schupp og Johan Rist, alle Digttere af stor Anseelse, der ofte stod i Forbindelse med vort Hof og mere eller mindre beundredes og efterlignedes i Danmark. Paa Overgangen mellem det 17de og 18de Aarhundrede blomstrede navnlig Romandigtning, Skuespil og Opera i Hamburg med Happel, Postel, Hunold, Bostel, König og Barthold Feind, Joh. Riemer (Forfatter til „Den politiske Stokfisk“) og Erdmann Neumeister, medens nyere poetiske Retninger indsløges af Wernicke, Richey og Brockes. Under Christian V indvirkede den hamburgske Operasmag stærkt i Danmark,

og det kunde nok synes rimeligt, at Holberg, om han end ikke var nogen Ven af tysk Digtning og foretrak at søge ind paa andre Baner, dog især i Begyndelsen af sin Digtervirksomhed bevidst eller ubevidst kunde være paavirket af de Forbilleder, som den Gang vare de nærmeste og de raadende i hans Fædreland.

I Hamburg herskede der ved denne Tid som saa ofte i republikanske Samfund en stærk politisk og religiøs Spænding. Det lavere Borgerskab var skinsygt paa Raadet og de herskende aristokratiske Slægter, saa at det flere Gange i det 17de Aarhundrede var kommet til Gadekampe og blodige Optrin, hvori Nabostaterne havde blandet sig, ogsaa Danmark, som endnu ikke fornødt havde opgivet sin gamle Lehnshøjhed over Staden. Paa Overgangen mellem Aarhundrederne forvikledes disse Stridigheder yderligere ved den religiøse Gjæring, der vakttes af en fanatisk Ivrrer, Dr. Johann Mayer, Præst i St. Jacobs Menighed, som beskyldte en anden Hamburger Præst for Vranglære og bragte ikke blot sin egen Menighed, men hele Byen, Gejstligheden og Raadet i den vildeste Partistrid. Da Mayer endelig blev sendt som Superintendent til Pommern i Aaret 1700, vilde Jacobs Menighed ikke give Slip paa ham, men søgte under Ledelse af et Par Possementmagere, Stielecke og Lütze, ved tumultuariske Bevægelser at tvinge Raadet til at kalde ham tilbage, indtil dette endelig nødtes til at paa kalde det tyske Riges Hjælp til Ordenens Opretholdelse og lade lægge en Besætning af Kredstropper i Staden fra 1708—12, da den indre Forfatning blev fastsat ved den saa kaldte Hovedreces.

Det er disse Forhold, den hamburgske Advocat, Opera- og Lejlighedsdigter, Lic. jur. Barthold Feind

behandler i sit nævnte Stykke „Das verwirrte Haus Jacob“ (o: Jacobs Sogn i Hamburg), som opførtes midt under Urolighederne 1703, og er at betragte som et af de mange Stridsskrifter, polemiske Digte og Pamphleter, disse fremkaldte. Stykket er uden noget som helst poetisk Værd: en Række løse Scener, der uafsluttelig skifte Sted, føre Dagens Begivenheder frem for Tilskuernes Øjne og tale Raadets og Ordenens Sag mod Folkelederne, som optræde under eget Navn uden nogen Forklædning, medens andre af Personerne, især Raadsherrer og fornemme Mænd, betegnes med allegoriske latinske Benævnelser¹⁾. I det hele er Skuespillet holdt i gammeldags ubehændig Stil som Indlæg i Dagens politiske og religiøse Stridsspørgsmaal, hvilke det discuterer tungt og pedantisk. Nogle Scener slaa over i den 2den schlesiske Skoles Svulst og Rædselseffect, f. Ex. de sidste, hvor Demagogerne i Fængslet angre deres Optræden og beklage deres ulykkelige Skjæbne, eller den, hvor Luthers, Calvins og Weigels²⁾ Gjenfærd „under en sagte Musik“ stige op af Ligkisterne for at protestere mod Religionens Misbrug i den politiske Ærgjerrigheds Tjeneste, og hvor Optrinet sluttet med en „Geistertanz“, ligesom der andet Steds, ganske uden Forbindelse med Handlingen, indlægges Dans af Possementmagere og deres Hustruer.

¹⁾ Det er mærkeligt, at Gaedertz har forstaaet Sagen, som om der ved den optrædende Politibetjent Johann Meyer var alluderet til Uordenernes egentlige Ophavsmand, Dr. Mayer. Denne opholdt sig paa den Tid slet ikke i Hamburg, og Politibetjenten, der i øvrigt kun spiller en højst underordnet Rolle, er vistnok ligesom de fleste andre Figurer i Stykket en virkelig Person fra de Dage.

²⁾ Den sachsiske Landsbypræst Valentin Weigel, † 1588, efterlod mystisk speculative Skrifter, der grundede en Sect, hvis Eftervirkning ogsaa spores hos os i det 17de Aarhundrede.

Disse blot paa Øjenslyst beregnede Divertissementer vise tilbage til den raat folkelige Haupt- und Staatsaction, som Holberg netop førte vort Theater bort fra. Ogsaa den gamle Skolekomedies Hanswurst optræder, som det synes endog i sin brogede Harlekindsdragt, under Navnet Jocosus Veracius og siger i burlesk Form Oprørerne Sandheden, udspionerer dem og bringer dem for Raadet, hvorved da de obligate Pryglescener ikke mangle; men denne Figur er som sine Forbilleder mere plump end morsom og staar Holbergs Omdannelse af Typen, den af ægte realistisk Liv og Lune sprudlende Henrik, overmaade fjernt. Heller ikke Juristen, der skræmmer Demagogerne med sine latinske Romerretscitater, røber nærmere Slægtskab med de holbergske Advocater; dertil ere den Slags Figurer for almindelige i Tidens Literatur efter Molière som Fællesmønster, ikke at tale om, at det er meget tvivlsomt, om Feind ikke tager de latinske Citater ganske alvorligt.

De eneste Optrin, der mulig kunde have paavirket Holberg, blive da et Par Samtaler mellem Stielckes og Lützes Hustruer, Beecke og Geeske, om deres Mænds politiske Rolle og de Forhaabninger, de knytte dertil. Saaledes den, hvormed Stykket indledes. Geeske finder Beecke i Færd med at udbanke sin Mands gamle Kappe:

G. So geschäftig meine liebe Ampts-Schwester?

B. Ja ja, sieht Sie doch wohl, man muss ja so was in Händen haben. Mein Mann will aufs Rathhaus gehen, so muss ich ihm doch helffen, dass er fort komme. Ach du liebe Zeit, was hat doch so ein Mann für eine Last auf dem Halse, dem die Wohlfart des gemeinen Wesens im Kopf steckt.

G. Ach, Herzens Ampts-Schwester, ich habe das Meinige auch mit meinem Manne, und denke immer, dass ein vergessener Bürger am allerglücklichsten sey.

Kappens daarlige Udseende bringer dem til at tale om deres Fattigdom og om, hvorledes Mændene (ligesom Herman v. Bremen) forsømme Haandværket for Politiken, der ikke indbringer noget. Imidlertid trøste de sig med Udsigten til fremtidig Storhed:

- G. Wir hoffen noch auf dieser Art so viel zu erbeuten, dass wir Kutsche und Pferde zulegen können . . . Ich hoffe, es soll mir noch mancher um Gnade anflehen.
 B. Ich muss noch eine Jiffo (=: gnädige Frau) werden!

Siden minder Juristen Tribonianus satirisk Stielcke, der begiver sig til Borgerforsamlingen paa Raadhuset, om hans Haandværk og spørger, om han har naaet at faa Lidserne til Dr. Mayers Livree færdige, og om det er ved at lave Guldsnorer, han har lært den store Kunst at styre Staten. — I 2den Handlings 9de Optrin gjenoptage Bæerke og Geeske deres Discurs i den førstes Kjøkken:

- B. Nun, liebe Frau Amptmeisterin, werden wir bald etwas werden.
 G. Ja, ich dachte nicht, dass mich mein Mann so vornehm machen sollte, wie er mich erst nahm.
 B. Wenn unsere Männer das erhalten, dass Dr. Mayer wieder kömmt, so wollen wir nicht mehr Mann, sondern Herr sagen, und ich werde alsdann kaum eines Rathsberrn Frau zuerst grüssen.
 G. Es soll kaum 4 Wochen währen, so soll mein künftiger Herr in einem Taffent-Mantel und ich in einem Kanten Regen-Kleid gehen.
 B. Dieser Braten-Wender soll die Woche 3mal gehen. Frau Amptmeisterin, ich sage es ihr bey Aufhebung aller unser grossen Freundschaft, dass Sie wenigstens die Woche 2mal mich besuche.
 G. Ich will Ihr allemahl die Kutsche vor die Thür senden, und wenn Sie nicht gleich einsteigen wird, so soll es aus mit uns seyn. Aber mit Gunst, Frau Collegin, wird Sie diesen Michaelis auch einschlichten?

Dermed kommer Samtalen ind paa Kjøkken- og Amme-stuesager, som interessere de brave Husmødre saa

levende, at de derover ere nær ved at glemme den forventede nye Værdighed:

- G. Wenn mein Mann (doch potz velten, ich denke noch an den alten Stand!), wenn mein künftiger Herr ein Oessel Branntweinsuppen mit Oel hat ... so hat er alle genug.

Unægtelig minder dette meget om visse Expositions-scener i de første Acter af den politiske Kandestøber og om den komiske Maade, hvorpaa de gamle Vaner hos Herman v. Bremens Husstand støde an mod den nye Højhed. Ligheden er dog af saa almindelig Art, at den intet Steds forudsætter directe Efterligning, men naturlig maatte affødes af Slægtskabet i Emne og af den ensartede Tænke- og Levemaade hos den lavere Borgerstand i Danmark og Nordtyskland, uden at Holberg derfor behøver at have kjendt Feinds Stykke. I Handlingens Udvikling og Katastrophen er der i øvrigt ikke den svageste Berøring; ej heller tør man lægge nogen Vægt paa, at en af Hovedpersonernes Hustruer hos Feindheder Geeske ligesom Herman v. Bremens Kone. Holberg har jo i den politiske Kandestøber overensstemmende med Handlingens Sted brugt tyske Navne; men særlig det oprindelig plattyske Geeske var paa den Tid neppe heller noget ualmindeligt Navn i Danmark og forekommer f. Ex. ligesom flere af de tyskagtige Fruentimmernavne atter i Barselstuen.

At Holberg, da han skrev den politiske Kandestøber, meget vel kjendte de indre Uroligheder, som en halv Snes Aar før havde fundet deres Afslutning i Hamburg, og benyttede dem til Baggrund for sit Stykke, er ikke nogen ny Opdagelse. Det er bemærket af næsten alle hans Commentatorer, lige fra Rahbek, som i Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1831 Nr. 37—38 giver en udførlig

Fremstilling af disse politiske Forhold, til Molbech i Udg. af Komedieme 1843, I 268, og Werlauff i Antegnelserne 1858, S. 12. Men Hentydningerne dertil i den politiske Kandestøber indskrænke sig i Grunden til Klagen i Collegium politicum over, at „her udi Hamborg berømmes en Bormester allene deraf, at han kan holde det lovlige Borgerskab i Tvang“, og Henriks Udtalelse om, at „Raadet har aldrig havt meer at sige end nu, siden den Tid Kredstroppeerne laae udi Hamborg“, hvorfor ogsaa Geeske mener, at „vi faaer Vagt for vort Huus, førend vi veed et Ord deraf, og min gode Herman v. Bremen blir trækket i Fængsel“, ligesom det hos Feind virkelig gaar Stielcke og Lütze. Den lejlighedsvis Omtale af Kredsobørster, „Kriegssteuer“ og „Römermonaten“, og Henriks Ønske om at blive „Reutendiener“ α : faa Tjeneste i det hamburgske ridende Politi, er jo kun ganske løse Localiseringsforsøg, og den hele hamburgske Baggrund er saa let antydet og almindelig holdt, at den ikke paa noget Punkt forudsætter Bekjendtskab til Feinds Stykke eller nogen anden Viden om de politiske Forviklinger i Hamburg end den, enhver dannet Mand maatte have her i Danmark, hvor man naturligvis havde fulgt dem med Interesse. Holberg havde jo desuden selv besøgt Staden midt under Urolighederne 1709 og atter faa Aar efter deres Ophør paa Hjemvejen fra sin lange europæiske Rejse 1716. Werlauff paaviser i sine Antegnelser til Stykket klart nok de Grunde, der bragte Holberg til at henlægge Scenen til Hamburg, idet nemlig hele Handlingens Gang vilde være umulig i Danmark under den stramt concentrerende Enevælde, men kun passer i en delvis demokratisk styret Fristad. Ikke mindre klart udvikler han imidlertid, hvorledes de

fremmede Træk kun ere rent uvæsentlige og udvortes paaklistrede, medens Aand og Personer ere saa ægte danske som vel muligt og characteristiske for den Tid, da den gennem Aarhundreder ene herskende religiøse Interesse gav Plads for en mere verdslig og „politisk“ Dannelse, og da de nye Samtaleemner bleve grebne med umaadelig og overdreven Begjærlighed af den politisk umodne Middelstand, som derved drog dem ned i det carrikerede og latterlige. Disse Tidsejendommeligheder maatte naturligvis ytre sig under meget beslægtede Former i Danmark og i det nærliggende Nordtyskland; men det er mærkeligt at se, hvorledes Tyskerne, ubekjendte med vore Forhold og indtagne af deres egne, aldeles miskjende dette og, støttende sig paa at Scenen rent tilfældig og vilkaarlig er henlagt til Hamburg, tage alle disse Fællestræk til Indtægt, saa at de til sidst ere nær ved at opfatte Holbergs Stykke som en tysk Original. Dette kommer allerede frem i Titelen paa den gamle plattyske Oversættelse, som blev opført med meget Bifald i Hamburg: „De Politsche Kannengehter, uut Holbergs Dänschen Schuu-Platz bii Winters Aavends-Tiid äversett in sine eegene Fruu-Mooder Spraak“, 1743. „Das durchweg Hamburgische Gepräge tritt in dieser Übertragung ganz besonders hervor“, siger Gædertz og anfører nu til Bestyrkelse af denne specielt hamburgske Colorit nogle Scener paa Plattysk, hvoraf det imidlertid netop fremgaar, at Oversættelsen er aldeles ordret, uden Spor af Forsøg paa at localisere yderligere, og at det altsaa blot er Holbergs enestaaende Evne til at stille den typisk almenmenneskelige Komik i fuldt Lys hos sine ud af det danske Hverdagsliv grebne Figurer, der i en Tyskers Øjne lader den politiske Kande-

støber tage sig ud som et „echt hamburgisches und echt niederdeutsches Stück“. En anden Sag er det, at den Retning i Tiden, som Holberg her polemiserer imod, den mere verdslige og verdenskloge Livsbetragtning, som man betegnede som „politisk“, og dermed ogsaa Interessen for egentlig Politik, indvandrede til os fra Tyskland paa Overgangen til det 18de Aarhundrede og næredes ved tyske Skrifter, ikke blot virkelig politiske og oekonomiske som „Der europäische Herold“, „Der politische Nachtisch“ og „Statscabinetterne“, men ogsaa de saa kaldte „politiske“ Romaner 3: historiske eller Statsromaner: „Hercules“, „Herculiscus“ og „Der politische Stockfisch“ (Werlauff, Antegn. 1858, 19 ff.). Det er for saa vidt rigtigt nok, naar Gervinus som nys omtalt hævder, at Herman v. Bremen har sin Visdom af disse tyske Værker; men derfra er et langt Spring til den anden Paastand, at Holbergs Stykke „er bygget paa en Klasse tyske Prosa-romaner“. Det er lige saa ubegrundet at tro Stykket bygget paa disse Romaner, fordi de lejlighedsvis nævnes og benyttes deri, som at antage det for bygget paa Feinds Drama, fordi det tilfældigvis spiller under de samme historiske Forhold.

Mod denne fejlagtige Opfattelse have allerede Hoffory og Schlenther taget til Gjenmæle i Indledningen til Stykket i deres nye Udgave af Holbergs „Dänische Schaubühne“ i tysk Oversættelse 1888. Det er her med fornuftigt Maadehold paavist, at Holbergs Stykke ikke er afhængigt af Barthold Feinds, og selv Hypothesens Op-havsmand, Walther, maa indrømme, at Holbergs overlegne Aand har gjort noget helt andet ud af Emnet, end Feind formaaede, og at der er den Grundforskjel, at det ene er et Tendensstykke, en Paskvil, det andet derimod

en virkelig moralsk Characterkomedie. Det bliver her-
efter et Spørgsmaal af underordnet Betydning, om Wal-
ther skulde have Ret i, at Holberg sandsynligvis maa
have kjendt Feind og hans Stykke, som kan have givet
ham en første Impuls eller Ideen i dens alleryderste
Omrids. Hvorvel dette er aldeles ubevisligt, kan Mulig-
heden deraf ikke benægtes. 1708, Aaret før Holberg
var i Hamburg, oplagdes „Das verwirrte Haus Jacob“
anden Gang, og er formodentlig altsaa endnu ved den
Tid blevet spillet. Senere tildrog Barthold Feind sig
Opmærksomhed hos os, idet han under den store nor-
diske Krig skrev i svensk Interesse og derfor, da han
vovede sig op i Hertugdømmerne, af de Danske blev
sat i Fængsel i Rendsburg 1717, hvor man tidligere
har ment, at han døde, medens man nu er paa
det rene med, at han igjen var paa fri Fod ved sin
Død 1721, Aaret før Holberg skrev den politiske Kande-
støber.

Paa den anden Side maa det bemærkes, at der mig
bekjendt intet Steds i Holbergs Skrifter er Antydning af,
at han endog blot har kjendt Feind af Navn, og at jeg
forgjæves har eftersøgt dennes Arbejder i flere af de
mange bevarede Kataloger over store Bogsamlinger, som
solgtes i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede.
Det synes saaledes ikke, at den temmelig ubetydelige
tyske Forfatter har vakt nogen som helst Opsigt i Dan-
mark, og hvad særlig „Das verwirrte Haus Jacob“ an-
gaar, er det temmelig givet, at det som politisk Lejligheds-
og Tendensstykke har gjort en kortvarig Lykke i
Hamburg selv, men derefter meget hurtig er gaact
aldeles i Glemme. Da Walther og Gaedertz i nyeste
Tid gravede det op, var det ubekjendt selv for de For-

fattere, der mest indgaaende havde beskjæftiget sig med Hamburgs indre Historie i de paagjældende Aar.

IV.

Skjøndt Parallelen mellem Holberg og Feind ikke savner Interesse, er det altsaa ikke lykkedes Walther og Gaedertz at paavise nogen directe Forbindelse mellem dem, og dermed er foreløbig hele det Omraade afsøgt, hvor man paa Forskningens nuværende Standpunkt kunde tænke sig Muligheden af, at Holberg havde laant noget fra Tyskerne. En anden Sag er det, at vi efter hele Holbergs Stilling til tysk Digtning maa vente at finde Berøringspunkter af ganske modsat Art mellem ham og den, nemlig saadanne hvor han, langt fra at tage den til Mønster, snarere opstiller den som afskrækkende Exempel og retter sin Satire mod dens Udartning og dennes uheldige Indflydelse paa vor egen Literatur. Dette gjælder som bekjendt ganske særligt en af hans Komedier, „Ulysses von Ithacia“, 1724, der stiller sig bestemt negativt, afvisende og parodierende, til Tidens tyske Skuespil, baade det reciterende og Operaen.

Hvad angaar den tyske Opera, som Holberg endnu samme Aar, 1724, atter har fat paa i „Kilderejsen“, saa har nuværende Vicepolitidirecteur V. C. Ravn i en god lille Afhandling i For Idee og Virkelighed 1873, I 513, „Den tyske Opera i Kjøbenhavn 1721—23“, paavist, at Satiren i Ulysses lige saa fuldt rammer Operaen som de tyske Dramer, og det ikke blot hvor den directe nævnes, som i 3. Acts 2. Scene mellem Chilian og Trojaneren. Den Formløshed og Vansmag, den Svulst og Plathed, de historiske og mythologiske Urimeligheder, den raa

Jagt efter udvortes Effect, som parodieres i Ulysses, var fælles for Operaen og Haupt- und Staatsactionerne; Emner, Sprog og Behandling vare ens, men „Machiner og Præsentationer“, scenisk Udstyr og Pragt, samt det overvejende Hensyn til Musiken fremfor til det dramatiske Element gjorde i visse Maader Operaen endnu mere smagløs og unaturlig. Med Rette bemærker Ravn, at ved den Tid, da den danske Skueplads grundlagdes, vare de tyske Skuespillertrupper, Spiegelbergs noget før og Capions 1721, ingenlunde dens farligste Concurrenter; det var derimod den af Hoffet beskyttede Opera, paa hvilken Holberg derfor især maatte tænke, om han end for ikke at støde Magthaverne for Hovedet tilsyneladende nærmest rettede Angrebet mod den anden, beslægtede Gren af det tyske Theater.

Det Operaselskab, som 1721 indkaldtes af Frederik IV, efter at der tidligere 1689 og 1703 mere lejlighedsvis havde været givet tyske og italienske Operaforstillinger, var en Del af Personalet fra Hamburger Operaen, som længe havde været den bedste i Tyskland, men netop nu begyndte at gaa af Mode i sin Hjemstavn og maatte se sig om efter Anvendelse andetsteds. Ravn oplyser, at Directeuren var en tysk Eventyrer, Johan Kayser, ikke derimod, som Overskou og Werlauff synes at antage, den berømte Hamburger Componist Reinhard Keiser, som dog i Aarene 1722—23 jævnlig opholdt sig i Kjøbenhavn, arbejdede for Operaen og fik Titel af kgl. Capelmester. Primadonnaen, der ogsaa hed Kaiser, var i Følge Ravn hverken Directeurens eller Componistens Hustru. Hvorfra denne Oplysning stammer, angives dog ikke; hidtil har man efter Gerber, Lexikon der Tonkünstler I 713 (cfr. ogsaa Allg. deutsche Biographie under

Keiser) antaget, at hun var gift med Reinhard Keiser; men da troede man jo rigtignok ogsaa, at denne var Directeuren. Det er under alle Omstændigheder paa-faldende at finde det samme Navn hos tre forskjellige og hverandre uvedkommende Personer, alle knyttede til Operaen, ligesom det er vist, at R. Keisers Hustru var en bekjendt Sangerinde. Forestillingerne begyndte paa Hoftheatret d. 18 December 1721, og Ravn gennemgaar en Del af de opførte Operaer, Makværker i italiensk-tysk Blandingssprog, som fuldstændig berettigede Holbergs Satire, om de end sjelden synes at frembyde directe Til-knytning til den. Ravn har imidlertid ikke benyttet den ganske interessante Samling af tyske Operaer fra denne Tid paa Universitetsbibliotheket (Tysk Katalog, 4to, S. 479), som i flere Retninger supplere hans Meddelelser. Vi finde her adskillige af de tidligste Hamburger Operaer¹⁾: Postels „Hermione“ 1695, „Kayser Justinus“ 1706 (begge oversatte fra Italiensk og den sidste særdeles rig paa „Præsentationer“), samt „Julia“ 1717 af Hofraad Hoë v. Hoënegg og R. Keiser, hvilken Overskou i Den danske Skueplads I 147 ff. citerer som Exempel paa denne Digt-arts Smagløshed. Overskous Formodning om, at Julia ogsaa er opført af det hamburgske Selskab i Danmark, viser sig rigtig, idet der i samme Samling forekommer første Del af denne Opera, trykt i Kjøbenhavn, „auf dem Kgl. Schauplatze zu Copenhagen vorgestellet im Jahr 1722“ under Titlen „Antoninus“, med ændret Actinddeling og flere Forandringer og Forkortelser, vistnok betingede ved

¹⁾ Sml. Mattheson, Musikalischer Patriot, Hamb. 1728, med senere Tillæg optrykt i Leipziger allg. musikal. Zeitung XII, 1877; Gottsched, Nöthiger Vorrath, 1757—65, og Lindner, Die erste stehende deutsche Oper, 1855.

den kjøbenhavnske Operascenes tarveligere Udstyrelse. Dette er altsaa et af de hidtil ubekjendte Stykker, som det tyske Operaselskab ifølge Ravn 546 har havt paa sit Repertoire. Desuden findes paa Universitetsbibliotheket Operaerne „Endymion“ (af Nothnagel og R. Keiser 1700?) i mythologisk Stil, „Ismene“ (af Bressand og Keiser 1699) i Hyrdestil, begge uden Forfatternavn, Sted eller Aar, „Ariadne“, Hamb. 1722, med italienske Arier og Skærsliberintermezzo, og „Adelheid“, Hamb. 1727, af historisk Indhold med Bondemellemspil og Musik af Telemann. „Der durch Grossmuht und Gnade siegende Augustus“, af Hoë v. Hoënegg, er trykt i Hamburg og bestemt til Opførelse formodentlig samme Steds til Forherligelse af Frederik IV's Fødselsdag 1722, med en utrolig svulstig og krybende Dedikation og Prolog. At den ikke kan være spillet i Kjøbenhavn paa Fødselsdagen fremgaar af, at det Kayserske Selskab ved denne Lejlighed her havde forberedt et andet Feststykke, som imidlertid paa Grund af Primadonnaens Sygdom først kom til Opførelse noget senere. Det var nemlig den for os interessanteste af alle disse Operaer, „Ulysses“, om hvis sandsynlige Forhold til Holbergs Komædie Ravn taler, uden dog selv at kjende Operaen. Den findes imidlertid ogsaa paa Universitetsbibliotheket: Ulysses, In einem Musicalischen Schauspiel Auff Ihro Kgl. Maj. Friderich IVten... Den 11 Octobris 1722 Höchst-erfreulich eingefallenen Geburtstags-Tag Auffgeföhret von Der Kgl. Academie der Music. Copenhagen, Gedr. bey J. Georg Höpffner, Univ. Buchdr. „Musikakademi“ kaldte Operaselskabet sig efter den hamburgske og andre ansete Operaers Exempel, cfr. Ravn 543. Musiken var af Vogler.

Dette Stykke opførtes altsaa en Maanedes Tid efter,

at den danske Skueplads den 23 Sept. 1722 var aabnet for at concurrere med den tyske Opera. Det kan betragtes som afgjort, at dette ikke har været uden Betydning for Holbergs Valg af samme Emne til en Parodi paa de tyske Skuespil, hvilken efter hans egne Ord i første Tome af hans Komedier allerede var forfattet 1723. Men atter her er det kun Motivet, Holberg har fra Tyskerne, uden at der spores Benyttelse eller Laan selv af et saa nærliggende Forbillede. Operatexten, der mod Sædvane skyldes en i Kjøbenhavn ansat Mand, Storkansler Holsteins Secretær Fridrich Lesner eller Lersner, er bearbejdet efter Italiensk og begynder med en underdanig og smigrende Prolog i Anledning af den kongelige Fødselsdag, hvor Danmarks Indvaanere, Jupiter og Neptun synge Frederik IV's Pris. Uden nogen Forbindelse med Prologen drejer den egentlige Handling sig om Ulysses's Hjemkomst til Ithaka, hvorhen Circe „för tillfället“ er flyttet. Hun forbinder sig med Frierne mod Penelopes Troskab, bringer ved Trolddomskunster Ulysses til at mistænke og glemme Penelope og vil, da Fortryllelsen hæves, dræbe sin Medbejlerske. Sluttelig besejrer Ulysses de oprørske Bejlere. Det er altsaa kun et lille Stykke af Handlingen, Operaen har til fælles med Holbergs Komedie, der ligesom Haupt- und Staatsactionerne eller Tidens Romaner omfatter hele Trojanerkrigen med Odysseen i Tilgift. Det mythologiske Emne er ikke behandlet i heroisk Tone, men med sødlig italiensk Operaerotik, tilsat med tysk Svulst. Recitativerne vexle med Arier og Chor af „Amouretter“ (Amoriner), Tritoner osv. Det eneste, der minder om Holberg, er Ulysses's „lustiger Diener“ Arpax, der ligesom Chilian tvivler om Penelopes Bestandighed:

Ich will mich nicht dem Henker drauf ergeben,
 Ein junges Weib
 Kan ohne Männer Zeitvertreib
 Nicht so viel Jahre leben.
 Zwar wenn der Mann verreisen will,
 So lassen sie so viel
 Das Thränen Springwerck sich ergiessen,
 Dass man wahrhaftig meinen sollte,
 Dass sich die Frau zu Tode weinen wollte.

.
 Doch ist der Mann nur über seine Schwelle.
 So stopft sich schon der Thränen Quelle.

Som Chilian ynder han heller ikke den lange Omflakken
 og ridderlige Færd til Lands og til Vands:

Es ist doch auff der See kein boden, keine Wand,
 Ich halt es mit dem trocken Land,
 Ich bin nicht für die Wasser Leute,
 Bald geht es auff die rechte Hand,
 Bald auff die linke Seite

Han spiller imidlertid kun en ringe Rolle i Stykket
 og har intet af Chilians kostelige Ironi over dets Urime-
 ligheder. En saadan Lystigmager var lige fra Mittel-
 alderen af et nødvendigt Element i Dramet og gik der-
 fra over i Operaen, som Holberg selv siger:

Ja det, som mest fornødent er
 For dem, som sligt behager,
 En Harlequin man ogsaa seer
 Med Snak, der Herskab plager.

Det er dog kun Typen, som næsten overalt var feig,
 plump og materielt sindet, men vittig og forslagen,
 Holberg har ført over i sine Skuespil, hvor han mang-
 foldig har nuanceret og individualiseret den som Henrik,
 som Arv, mest glimrende og ejendommeligt vel som
 Chilian. Efter Navnet at dømme er denne sidste maaske
 snarere end fra Operaen hentet fra de plattyske „Possen“

eller Bondemellemspil, hvormed Skuespillertrupperne den Gang almindelig opmuntrede deres Publikum. I et samtidigt komisk Sangspil „Der Hamburger Jahrmarkt“ af Prætorius med Musik af Keiser 1725 skændes tre Plakatkærere om deres forskjellige Kunstarters Fortrin: den ene roser Operaens Pragt, den anden Komediens Morssomheder:

Wenn Harlequin beliebte Possen macht,
og den tredje svarer:

Myn Kilijan is oock keen Farcken,
hvor det plattyske Bondenavn altsaa synes at være blevet typisk for Bondefarceen som Harlekins for Komedi.

Der gives for Resten flere omtrent samtidige tyske Operaer med samme Emne, f. Ex. Hamburger Oversætteren og Librettisten Bressands Ulysses med Musik af Keiser 1702, som falder i to Afdelinger: Circe og Penelope, og maaske er den samme Opera Ulysses, der nævnes i Gottscheds Nöthiger Vorrath som trykt i Leipzig 1703.

Betydelig større Vanskeligheder end Forholdet til Operaen frembyder Bestemmelsen af Holbergs Forhold til Samtidens tyske reciterende Skuespil. Den Del af dette, som han spotter i Ulysses, er de omvankende Skuespillertruppers Repertoire, hvormed „hochteutsche Comödianten“ paa Skrædernes Lavgshus i Brokæggersstræde og Marionetspilleren Salomon v. Qvoten nylig vare optraadte i Kjøbenhavn, og hvormed Capion havde begyndt sine Forestillinger paa Theatret i lille Grønnegade, saa at disse tyske Skuespil stadig stod som en truende Concurrent for de danske. Det var de saa kaldte „Haupt- und Staatsactionen“ med efterfølgende Farce eller „Posse“, lige plumpe og raa, enten Ennet

var tragisk, komisk eller, hvad der var det hyppigste, en ufordøjet Blanding af begge Dele, hvor Hanswurst drev sit Spil paa en Scene, der svømmede af Blod, gjennem hvilket de bibelske, historiske og romantiske Helte vadede paa den svulstige Dictions højpathetiske Stylter. Dette Væv af Smagløshed, Urimelighed og Anstød mod Geografiens, Historiens og Tidsregningens simpleste Elementer har kun den ene Fortjeneste at have fremkaldt Holbergs kostelige Parodi, og denne er det ogsaa, vi skyldte vort meste Kjendskab til Haupt- und Staatsactionerne. Paa Grund af deres særegne Tilblivelsesforhold ere nemlig saa godt som ingen af disse naaede ned til os. Digtningen i Tyskland havde den Gang aldeles skilt sig ud fra det forvildede og udartede Theater; Dramatikerne skrev for det dannede Læsepublikum, men beregnede ikke deres Stykker for Scenen eller i ethvert Fald kun for en enkelt Opførelse, i Almindelighed som Festspil ved Højtider i deres fyrstelige og fornemme Beskytteres Familier. For saa vidt bevarede de Traditionen fra den gamle Skolekomedie, der ogsaa kun var bleven opført som Dilettant-, Lejligheds- og Festspil af lærde og dannede Mænd. Derimod ringeagtede de den staaende Scene, der efterhaanden havde uddannet sig med Skuespillere af Profession, og hvor de ynkelige omrejsende Bander kun samlede en temmelig raa Almue. Skuespillerne maatte da selv sørge for deres Repertoire, som blev sammenskrevet af Truppens egne mest opvakte Hoveder: forkomne Studenter og halvstuderende Eventyrere. Disse Haupt- und Staatsactioner gjorde ingen Fordring paa at regnes til Literaturen og bleve aldrig trykte, blandt andet for at ikke rivaliserende Trupper skulde bemægtige sig dem. Ofte udførtes de ikke en

Gang skriftlig: man nøjedes med Scenarier, der angav Handlingens Gang gennem Acter og Scener, de indlagte Sange og Replikskiftet i Hovedoptrinene, men overlod Resten, især de komiske Partier, til Skuespillernes frie Improvisering, for hvilken der da i hver Trup uddannede sig en Tradition.

Vi staa saaledes temmelig blottede for directe Kjendskab til de tyske Forbilleder for Holbergs Ulysses. Nyere Teaterhistorikere have i Tyskland selv søgt at samle de spredte Efterretninger om Haupt- und Staatsactionerne og deres Opførelse; hos os have Overskou og Werlauff (især i Antegnelserne til Ulysses v. Ithacia) stræbt at belyse Holbergs Forhold til dem; men af disse Stykker selv er kun et eneste udgivet: „Carl XII vor Fridrichshall“, Dessau 1845, med historisk Indledning af Lindner, og det savnes paa vore Bibliotheker. I Wien, hvor Skuespilleren Stranitzky i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var meget populær i Haupt- und Staatsactionernes Hanswurstroller, gjemmes en Samling Scenarier; men de nyere Arbejder, der give Udvalg og Prøver af dem, ere heller ikke tilgængelige her i Landet. Derimod findes der en maaske ikke tilstrækkelig benyttet Kilde til Kundskab om de i Danmark før og ved Holbergs Tid opførte Haupt- und Staatsactioner, nemlig det kgl. Bibliotheks Samling af gamle Theaterplakater. Imellem de tidligste Plakater fra den danske Skueplads er her ogsaa bevaret nogle Annoncer fra tyske Trupper, af hvilke den ældste skal være en fra Ribe, hvor en unævnt tysk Trup opførte „Der verirrte Liebes-Stand oder der durchlauchtige Bauer“, med „Nach-Comoedia Arlequin der betrogene Kup . . .“ (ler?), „dediciert und präsentirt dem Hoch- und Wohlgeb. Herrn Hans Schach, Graff von

Schackenburg etc., Stifts-Befehlungs-Mann über Riber Stift und Ampt-Mann über Riber-Hausz Ampt*. Paa Grund af de Grev Schack tillagte Embedsstillinger henfører Werlauff denne Plakat til Aarene 1697—1711 og ser deri det første sikre Vidnesbyrd om en Haupt- und Staatsactions Opførelse hos os. De andre Annoncer ere fra Kjøbenhavn, hvor de kgl. polske og churfyrstelig preussiske Hof-Komedianter (Velthens Trup) formodentlig 1707 spillede Hauptactionen „Statua oder die in ein Marmor-steinernes Bild verliebte Princessin Adamira“ med Farcen „Pickelherings doppelte Heyrath“, — og „Hochteutsche Comedianten“ (rimeligvis Spiegelbergs Trup) c. 1719 „Der grossmüthige Rechts-Gelehrte Æmilius Paulus Papinianus oder der kluge Phantast und warhaffte Calendermacher“ med „Nach-Comoedie“, og rimeligvis samtidig „Des Glückes Probierstein oder der im Krieg verirrte und in der Liebe verwirrte Liebes-Soldat“ og „Die vier verliebten Geister“, samt „Der unschuldige Bruder-Mord oder das blutige Rom unter der Regierung Caracallæ, wie auch der kluge Phantast und warhaffte Astrologus“, med „Arlequin eine verstellte Mumie“. Samme Aar saa Rostgaard ifølge Riegels's Frederik IV's Historie II 427 en tysk Marionetkomedie af lignende Art, „Titus Andronicus“, med Rotrous Tragedie Wenceslas som „lustiges Nachspiel“. Disse Plakater ere med fornødne Oplysninger aftrykte af Overskou og Werlauff; allerede de braskende Titler vise noksom Stykkernes Character. Desuden meddele efter den ved disse Forestillinger almindelige Skik alle Plakaterne undtagen den til „Der unschuldige Bruder-Mord“ ikke blot Personlisten, men en udførlig Indholdsangivelse efter Acter, der vel neppe giver et saa tydeligt Indblik i Haupt- und

Staatsactionens Væsen og Bygning som de før nævnte Scenarier, men i Mangel af disse og i Betragtning af den store Sparsomhed paa trykte Efterretninger om denne Skuespilart overhovedet dog afgiver et ikke forkasteligt Bidrag til Kundskab om dens Ejendommeligheder. Emnerne ses da at være hentede dels fra Historien, dels fra Tidens historisk „politiske“ og galante Romaner, der ligesom senere den fransk klassiske Digtning med Forkjærlighed bevægede sig paa Samfundets Tinder, mellem Konger og Fyrster. Intrigen var gjerne overmaade kunstig og indviklet; flere løst forbundne Handlinger løb ved Siden af hverandre, idet Romanen og efter den Hauptactionen stræbte at fængsle Interessen ved raa stofflig Spænding, i Mangel af Evne til Characterudvikling og af stilistiske Fortrin. Om Stil og Sprog kunne disse Referater uden Repliker ikke give os nogen Forestilling, og for saa vidt en Del af Dialogen synes at have været improviseret, kan der jo overhovedet ikke være Tale om nogen literær Stil. Utvivlsomt har den Svulst og forlorne Pathos, som betegner Tidens tyske Digteres, en Gryphius's, Lohensteins og andres Læsedramer, ogsaa været gjennemgaaende i Hauptactionen, kun neddragen i en langt lavere Sphære af de raa Skuespillerbander, gennem hvis Mund og Pen den gik. En Hovedforskjel ligger i, at hine Digtere altid behandlede højere Emner paa Vers, Hauptactionen derimod paa Prosa; selv naar Skuespillerne af og til opførte et af de egentlig literære Dramer, lavede de det først om efter deres egen og deres Publikums grovere Smag og omsatte det i Prosadialog, der højst slog over i Vers paa enkelte Steder, hvor Stemningen hævede sig, ligesom Ulysses's Enetale i 5te Act af Holbergs Parodi. Her

mangle os imidlertid tilstrækkelige Prøver, og vi maa holde os til, at Holbergs Fyrster, Helte og Elskerinder i Ulysses sikkert føre samme Sprog som Hauptactionens. Naar da Prins Paris taler om „den Horizont, hvor Ithaciens Sol og Morgenstjerne i Dag skal fremkomme“, og frygter for at daane af Elskov ved Synet af hende, medens Helenas Kyskhed ikke fordrager at høre Tale om et Mandfolk, uden at hun faar ondt og maa bruge Hovedvandsægget; naar den „slange-giftige Avind“ afmaler sig paa „de af Dyd som Maanen af den gyldne Sols Straaler skinnende Ridderes“ „adelige Kinder“, saa snart hendes „Diamant-Øjne“ fæste sig paa en anden; naar Ulysses forlanger sit „med Drageblod besmurte Sværd Dyrendal“, sit Skjold, som han „tog fra Kongen af Mesopotamien i det store Slag bey Minchrelien“, tilligemed sin Hjelmu, „som den brasilianske Dronning von Saba satte paa hans ridderlige Hoved med sine Alabaster-Hænder, da han skulde i Kamp med den firehoved Ridder Langulamisopolidorius“; naar han sender Bud om Hjælp til „Holo-phernes, Greven af Bethulien . . . med sine fem Tusinde Elfenbens Kanoner, som alle ere Tredsindstyve-Pundiger“, ligesom naar „Morpheus, Søvnens Gud og Dødsens Broder, sætter sig paa hans Øjenbryne“, eller „Gudernes Monarchs Indvolde rørede sig af Medynk over Tiresium, at han begavede ham med Magt at udfodre Gejsterne von des Höllischen Gottes Plutarchi Wohnungen“, — saa minder denne Blanding af mythologisk Affectation med Ridderbøgernes opstyltede Galanteri og svulstige Tirader og med Samtidens halv tyske militære Hugafers bombastiske Pral mindre om Gryphius's og Lohensteins stive Alexandrinere med deres snart søgte og slikkede, snart bulldrende rhetoriske Pathos end om Tidens tyske Prosa-

romaner, af hvilke den ligeledes prosaiske Hauptaction nok saa hyppig laante baade Stil og Indhold. I disse heroiske og pseudohistoriske Romaner maa vi vistnok se en tredie Skive for Satiren i Ulysses v. Ithacia ved Siden af Hauptactionen og Operaen; men paa dette vidtløftige og ganske ubearbejdede Spørgsmaal skal jeg her ikke gaa nærmere ind.

Vort utilstrækkelige Kjendskab til Haupt- und Staatsactionerne tillader altsaa ikke blandt disse at eftervise noget umiddelbart Forbillede for Parodien i Ulysses. Ligesom Operaen søgte Tidens reciterende Skuespil ofte sit Emne hos Homer, især i Odysseen; saaledes opførte den bekjendte Velthenske Trup 1690 i Torgau en Haupt- und Staatsaction „Ulysses und Penelope“ (Devrient, *Gesch. der deutschen Schauspielkunst*, 1848, I 264). Chr. Ludwigs „Ulysses v. Ithaca“ spilledes i Berlin i første Halvdel af det 17de Aarhundrede, dog næppe før 1730, altsaa senere end Holbergs, og maaske atter i Wien 1735 og 45 (Plümicke, *Theatergesch. v. Berlin*, 1781, S. 169, Gottsched, *Nöthiger Vorrath*, Note ved Slutningen af Fortalen); men den omtales af Gottsched som indrettet efter nyere Smag (sml. J. E. Schlegels Brev fra Kjøbenhavn 1743 i Hagedorns *Werke v. Eschenburg*, 1800, V 287). Efter Holbergs Parodi stod endnu 1748 paa v. Quotens *Repertoire* i Kjøbenhavn „Ulysses und Penelope oder die treue Beständigkeit“ (Overskou II 64; Werlauff, *Antegn.* 1858, S. 300). Disse Stykker og deres mulige Forhold til hverandre indbyrdes eller til Holberg ere os imidlertid aldeles ubekjendte. Derimod findes der paa Universitetsbibliotheket, i en ganske interessant Samling af gamle tyske Skuespil fra Aarene mellem 1625—80, et langt ældre Stykke, der ligesom de samme Steds bevarede

tyske Operaer kan tjene til Oplysning om, hvorledes Emnet har været behandlet i den tyske dramatiske Literatur. Men det staar rigtignok ikke i nogensomhelst directe Berøring med Holberg, og der er ingen Spor af at det har været kjendt af ham eller opført her i Danmark. Titlen er *Poetisches Freuden-Spiel von des Ulysses Wiederkunft in Ithaken. Der Durchl. . . . Fürstin Sophia Elisabeth, verwittibten Hertzogin zu Braunschweig Lüneburg, geb. Hertzogin zu Mecklenburg zu Ehren und Willkommen zu halten verordnet worden von I(hro) F(ürstl.) D(urchl.) zu Mecklenburg. Güstrow, Chr. Scheippel, 1668.* Om Forfatteren gives ingen Oplysning, og Stykket er, mig bekjendt, ikke omtalt af tyske Literaturhistorikere. Det hører til de den Gang almindelige fyrstelige Festspil, men er for saa vidt af en ganske egen Art, som der kun meddeles en Ramme for Handlingens Gang, Sceneinddeling og Arrangement, men ingen Dialog. Ved første Blik tror man at have et af de før omtalte Scenarier til en Haupt- und Staatsaction for sig, og det fra en meget tidlig Tid, thi denne Skuespilart udviklede sig først over Midten af det 17de Aarhundrede og bragtes til sin Blomstring ved den bekjendte Bandeprincipal Joh. Velthen omkring 1680. Men den nød sjelden den Ære at komme til Hoffet, og Festspillet Indhold er heller slet ikke i Haupt- und Staatsactionens Stil; det minder snarere om de ved Hoffesterne saa moderne Opera-Balletter, som Kong Frederik III havde indført i Danmark, noget før de bleve almindelige ved nordtyske Hoffer. Til disse Balletter tryktes et Program, der angav Gangen i Stykket, optog de indlagte Sange og forklarede den Del af Handlingen, der frem-

stilledes i Dans. Alligevel er „Ulysses' Wiederkunft“ heller ingen Opera-Ballet, men har aabenbart havt Prosadialog, skjøndt den ligesom Balletterne er inddelt i „Eintritte“, som ofte slutte med Sang og Danseoptrin, snart af et Chor Nympher, snart af Hyrder, og tilsidst af „ein Chor Tugenden“, som syngte „ein Dactylisches Dank- und Freuden Lied auff das Hochfürstl. Hausz Mecklenburg appliciret“. Det er altsaa et Festspil med indlagt Sang og Dans af samme Art, som noget før Rist i Tyskland og Lauremberg her havde bragt i Mode, en Række temmelig løse mythologiske eller allegoriske Scener, hvor Indholdet kun er Véhikel for smigrende Allusioner i Festens Anledning. Efter en prosaisk Indholdsangivelse optræder „die Liebe“ som Prolog og siger de høje Herskaber Behageligheder, hvorpaa Handlingen udvikler sig gjennem temmelig korte og fragmentariske Optrin paa Calypsos Ø, i Phæakernes Land med Nausikaa og efter Hjemkomsten til Ithaca med Eumæos og Hyrderne samt Telemachos og Penelope, som „ihr Elend in einem dreyfachen Sonnet beklaget“. Om Bejlerne og Ulysses's Kamp med dem forekommer intet. Stykket har altsaa endnu færre Berøringer med Holberg end den tidligere omtalte Opera Ulysses, idet der ikke kan være Tale om Sammenligning af Stil og Dialog; men det afgiver dog et nyt Exempel paa, hvorledes Holbergs Emne var behandlet i den tyske Komædie. Dets ejendommelige Form som Program i Lighed med Hauptactionernes og Balletternes er vanskelig at forklare, og jeg kjender intet andet Exempel derpaa i Tidens tyske eller danske reciterende Kunstdrama end et i Goedeckes Grundriss zur Gesch. d. deutschen Dichtung, 2 Ausg. 1887, III 214 nævnt anonymt Festskuespil „Ariadne“, opført paa Kejserinde Marias

Fødselsdag 1641. At en Hofforestilling skulde have været improviseret ligesom de omrejsende Banders Skuespil, er højst usandsynligt; men dersom Dialogen blev foredragen efter et trykt eller skrevet fuldstændigt Exemplar, behøvede Tilhørerne jo paa den anden Side intet omdelt Program for at kunne følge Handlingen.

Samlingsbindet paa Universitetsbibliotheket indeholder desuden et Par Sangspil af Opitz og en hel Del Helte-, Hyrde- og Lystspil, for det meste skrevne til Fest- og Hofforestillinger, af bekjendte eller ubekjendte Forfattere, deriblandt de fleste af „Filidors Trauer-, Lust- und Mischspiele“ fra Hoffet i Rudolstadt, som tilskrives Altonaer Digteren Jacob Schwieger. Et Par af disse Skuespil er der Anledning til at dvæle lidt ved, fordi de tjene til at belyse Overgangen imellem Kunstdramet og Haupt- und Staatsactionen og altsaa, om end kun indirecte, afgive Bidrag til Kundskab om de historiske Betingelser for Holbergs Virksomhed. Saaledes behandler Hieronymus Thomas fra Augsburg i sit Sørgespil Titus und Tomyris, beygenahmt die rachbegierige Eyfersucht, Giessen 1662, det samme Emne, som Shakespeare har optaget fra den ældre engelske Skueplads og bearbejdet paa Vers i „Titus Andronicus“ 1600. Nærmest i den ældre Form og i Prosa var dette Stykke gaet over til Tyskland med de tidligste vandrende Skuespillertrupper, de saakaldte „engelske Komedianter“, og er trykt i deres Repertoire „Engelländische Comoedien und Tragoedien“, 1620 (Aftryk hos Tieck, Deutsches Theater I, 1817). Den Række blodige Slagter- og Lemlæstelsesscener, der udgjør Hovedindholdet, egnede sig særlig til at gjøre Lykke hos Haupt- und Staatsactionernes Publikum og bevarede

Stykket paa Scenen i mindst 100 Aar, hvis det da virkelig, som Overskou (I 141) paastaar, var denne samme „engelländische Tragoedie“ Titus Andronicus, der 1719 blev opført i Kjøbenhavn som Marionetkomedie i Overværelse af Rostgaard og andre fornemme Mænd¹⁾. — Men ogsaa Kunstdigterne vare Børn af deres Tid og rettede sig efter dens raa Smag og Lyst til nervepirrende Rædselseffect. Det er derfor vistnok ganske med Urette, at engelske Kritikere have villet frakjende Shakespeare Forfatterskabet til Titus Andronicus som et ham uværdigt Stykke; endnu 60 Aar efter hans Tid fristede Emnet

¹⁾ Efterretningen kan dog være tvivlsom. Overskous Kilde er sikkert alene den før omtalte Notits i Riegels's Frederik IV's Historie II 427; han har neppe selv set det af Riegels omtalte Haandskrift, hvori Meddelelsen skal være given, og et saadant Haandskrift findes i alt Fald nu ikke mere i Rostgaards Samlinger paa Universitetsbibliotheket. Efter Riegels var Stykkets Indhold i Haandskriftet refereret paa hele 2 Ark (!), men dette kan da neppe have været en Plakat med Indholdsoversigt, som det var sædvanligt ved Haupt- und Staatsactionerne; det tyder snarere paa en Afskrift af hele Tragedien, som i den Tieckske Samling ikke er stort længere. Det Par Linier, Riegels citerer som Prøve, er dog nærmest kun Referat; men hvorfra har Overskou saa sit langt udførligere Uddrag? Skulde han ikke, ligesom Rahbek i Holbergs udv. Skrifter VI 532, blot af Riegels's Ord have sluttet, at det maa være den „engelske Tragedie“, der er bleven opført, og saa uden videre referere dennes Indhold efter den ham bekjendte Samling „Engelländische Tragoedien und Comoedien“, som om det var en Fortsættelse af Rostgaards Beretning? Det vilde i alt Fald stemme godt nok med hans løse Hypothes om, at det var „engelske Comedianter“, der gav Forestillingen, uagtet saadanne ikke havde vist sig i Tyskland og Danmark siden Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Men hvis Forholdet er dette, vide vi kun, at der 1719 er spillet et Stykke med det yndede Emne om Titus Andronicus, uden at det kan bestemmes, om det har været selve den „engelske Tragedie“ eller en Omstøbning deraf i nyere Haupt- und Staatsactionsform.

altsaa en tysk Digter, rigtignok ikke af stort Navn. Det var snarere ved Behandlingen og ved en mere udviklet Fornsans, at Kunstdigterne skilte sig fra Folkedigterne: de hæve Dialogen op i Versets ædlere Tone og lægge lidt mere Vægt paa dramatisk Motivering, medens Folkekomedien drager Rædselsscenerne frem for deres egen Skyld og behandler dem i et Sprog, der er lige saa raat som Indholdet. Hier. Thomas kjender iøvrigt aabenbart ikke Shakespeares Drama, men bygger sit Sørgepil paa Haupt- und Staatsactionen, ligesom Shakespeare byggede sit paa den ældre engelske Folkekomedie. — Saaledes afspejle sig i dette Stykke paa en ret mærkelig Maade flere Faser af Skuespillets Udvikling gennem det 17de Aarhundrede, idet det baade i England og i Tyskland har været bearbejdet baade i folkelig og i højere dramatisk Stil, rigtignok med delvis ændret Personliste og henlagt til noget forskjellig Tid i den romerske Historie.

Det andet af de tyske Skuespil, der frembyder Stof til Sammenligning med de i Kjøbenhavn opførte Hauptactioner, er i og for sig bekjendt nok; det er nemlig Digteren Andreas Gryphius's Tragedie „Papinian“, men i den ændrede Form, hvori den blev arrangeret til Opførelse ved en Dilettantforestilling af Ungdommen i en schweizersk By (St. Gallen, c. 1680). Det minder om den gamle naive Skolekomedie, som Chr. Weise just ved den Tid bragte til Ære igjen, naar vi af den ret curiøse Dedication og Slutning se, hvorledes ved denne Lejlighed Tragediens Roller og Repliker bleve skaarne itu og fordelte paa flere, for at hele det højvise Raad og velfornemme Borgerskab kunde have den Fornøjelse at se sine Poder paa Brædderne. Men paa det væsentlige i Digtningens Form og Indhold forgreb man sig her ikke, saaledes som Haupt- und

Staatsactionen gjorde, naar den lavede Kunstdramerne om efter sit Behov. Gryphius's Grossmüthiger Rechtsgelehrter oder sterbender Æmilius Paulus Papi-nianus 1659 var nu netop paa Grund af den grupvækkende Skildring af Tyrannen Caracallas blodige Regeringstid et af de Kunstdramer, som Skuespillertrupperne med Forkjærlighed tilegnede sig, og blandt de gamle Komedioplakater fra Kjøbenhavn 1719 finde vi det to Gange, først under sit eget Navn, dernæst med forandret Titel: „Der unschuldige Bruder-Mord oder das blutige Rom“, formodentlig for at trække som et nyt Stykke. Begge Steder har det den characteristiske Bititel „Der kluge Phantast und wahrhafte Calendermacher (Astrologus)“ som Antydning af de Harlekinsløjer, hvormed Hauptactionen for at imødekomme sit Publikums Smag udstyrede endog de mest ophøjede og tragiske Emner. Denne ufordøjede Blanding af det pathetiske og det burleske er det, som tillige med den halv improviserede Prosodialog, Jagen efter raa udvortes Effect og fuldkommen Ligegyldighed for al dramatisk og historisk Sandsynlighed betegner det lavere Standpunkt, hvorpaa Hauptactionen drog Tidens Digtning ned, naar den førte den frem paa Scenen. Sammenligne vi den første af de nævnte Plakater med Gryphius' eget Arbejde, saa finde vi Handlingen noget forkortet, de lyriske Chor, som høre til det smukkeste, ere naturligvis udeladte, og Personlisten indskrænket; men derimod er der rent udvortes paaklistret en Række med det tragiske Indhold stridende Harlekinsscener mellem „Trasullus, Stern-Kijcker“, og „Trarreus, Calendermacher“, de i Bititlen nævnte komiske Personer. Om den første hedder det bl. a. i Indholdsangivelsen, efter at Caracalla har ladet

sin Broder Geta dræbe, at han „hat etliche Kurzweil mit dem todten Körper“. I Gryphius's Tragedie forekommer vel det ene af disse Navne, „Trasullus, der Juliæ Sternseher“, men som en fuldkommen alvorlig holdt Biperson; i Bearbejdelsen fra St. Gallen, der bevarer Originalens højtidelige Tone, er han ganske udeladt. Derimod finde vi i en Mængde bevarede Titler paa Haupt- und Staatsactioner fra Tyskland udtrykkelig og reclamerende Fremhævelse af, at det tragiske Emne er oplivet ved saadanne plumpt paaklistrede Hanswurstløjer: „Triumph der Ehre und des Glücks od. Tarquinius Superbus, mit Hanns Wurscht, dem unglückseligen Verliebten, durchgetriebenen Hofschrantz, interessirten Kupler“ o. s. v., „Die Enthauptung des weltberühmten Redners Ciceronis, mit H. W., dem seltsamen Jäger, lustigen Fal-lirten, verwirrtten Briefträger, lächerlichen Schwimmer“, o. s. v., „Die Verfolgung aus Liebe od. die grausame Königin Atalante, mit Hanns Wurscht, dem lächerlichen Liebes-Ambassadeur, betrogenen Curiositetenseher, einfältigen Meuchelmörder“ o. s. v., alle fra Aar 1724, samt mange flere.

V.

Endnu vil jeg omtale et Stykke af den tyske Samling, ikke fordi det mere end de andre kan antages at have været kjendt og benyttet af Holberg, men fordi det har sin Plads som Led i en hel europæisk Ahnerække for den af hans Komedier, der hidtil har været betragtet som særlig knyttet til danske Sæder, aldeles specielt national og autochton — nemlig „Barselstuen“. Det lader sig paavise, at dette Emne for Satiren er almeneuropæisk og i det 17de Aarhundrede har været behandlet baade i

Frankrig og i Tyskland paa meget beslægtet Maade. I vort kgl. Bibl. findes *Recueil général des caquets de l'accouchée, mis par ordre en huit journées, 1623* (siden udgivet af E. Fournier med Indledning af le Roux de Lincy, i *Bibliothèque Elzevirienne, chez Jannet, Paris 1855*). Det er en Prosasatire, hvor en ung Mand efter Lægens Raad for at forfriske sit Sind efter en Sygdom har skjult sig i en Barselstue og belurer den der holdte „Faddersladder“. Et Titelkobber fremstiller den unge Moder, der modtager Besøg liggende i en prægtig opredt Paradeseng, ligesom ogsaa i første Redaction af Holbergs Stykke „Barselsengen præsenteres“ paa Scenen. Le Roux de Lincys Indledning handler om de gamle franske Barselstueskikke, der havde meget til fælles med vore, og som han fører lige op til det 12te Aarhundrede. Satiren gaar dog mindre ud over selve disse Skikke, Barselvisiterne og Barselsladderen, men benytter dem som en Ramme for Skildring af Tidens Sæder og allehaande Pariser Forhold, offentlige og private, Bysnak og komisk ugenerte Skandalehistorier, vistnok højst indiscrete og med den Gang let gjennemskuelige Allusioner til virkelige Hændelser.

I den tyske Samling findes nu en meget lignende *Wochen-Comedie* uden Titelblad, Forfatter, Sted eller Aar; men det er sandsynligvis den i Gottscheds *Nöthiger Vorrath* 114 og Goedeckes *Grundriss*, 2 Ausg. 1887, III 222 anførte „*Apocalypsis mysteriorum Cybeles, d. i. Eine Schnackische Wochen-Comedie oder Verplauderte Strohhochzeit . . . Autore Wigando Sexwochio, Bojemo*“, fra 1662, atter oplagt 1679 og i Leipzig 1734, maaske snarest denne sidste Udgave. Handlingen er henlagt til Leipzig og indledes med en rimet Prolog om Tidens Bryllups-

og Barselovetro, der naturligvis indeholder en og anden Parallel med Holberg. Medens den franske Satire kun giver Referat af Barselsladder, er den tyske holdt i Dialogform, men uden nogensomhelst dramatisk Handling. Til de franske „huit journées“ svare her 5 „Abhandlungen“: „die erste Abhandlung oder Wäsche, die zweite od. Klätschung, die dritte od. Dröschung, die vierte od. Plauderung, die fünfte od. Gänse-Geschnatter“, uden indbyrdes Overgang eller Forbindelse; kun optræder hver Gang et nyt Sæt besøgende. Disse betegnes mest blot ved Fornavne: „Frau Wöchnerinn“, „Frau Margarita“, „Frau Käthe“, „Fr. Ursel“, „Fr. Suse“, men i den sidste Afhandling efter Stand: „Fr. Pfarrnerin“, „Fr. Secretarin“, „Fr. Apoteckerin“; desuden optræder Huskereren, forskjellige Piger og „die Muhme“, Ammen, som afslutter hver Scene ved at synge Barnet i Søvn med Datidens Vuggeviser og Børneremser, der ikke ere uden Interesse. Ogsaa andre Vers ere hist og her indskudte ligesom til Afvexling og uden videre Forbindelse med Handlingen, saaledes en temmelig plump Tobaksvise og et Par satiriske Digte om Barselsladder, det ene i Form af Bryllupsdigt i Alexandrinere. Den tyske som den franske Satire frembyder altsaa kun Berøringspunkter med 2den og 3die Act af Barselstuen, hvor Handlingen staar mere stille, og Sædeskildringen gennem Barselvisiterne er Hovedformaal. Det dramatiske Element, som Holberg ogsaa her lægger ind gennem den skarpe og vittige Characteristik af de enkelte besøgende, savnes i begge de fremmede Behandlinger; men ellers staar den tyske aabenbart Holberg nærmest, idet Barselsnakken i den ikke synes at være gennemsigtig Indklædning for picante Hentydninger til virkelige Privatforhold, men selv

er den vigtigste Gjenstand for Satiren, der altsaa ligesom hos vor store Digter er almindelig moralsk, ikke personlig. Atter her viser det sig, at Sæderne i Nordtyskland og Danmark i mange Henseender vare de samme. Ceremoniellet ved Visiterne, de vidtløftige Hilsener og Complimenter ved Ankomst og Bortgang, Værtindens Nøden til at tage Plads og Gjæsternes skrømtede Vægning, Beværtning og Barselkost („die Pfannkuchen“), saa vel som Bagtalelsen af de bortgaaende Gjæster, saa snart de have vendt Ryggen, — alt dette spiller en lignende eller snarest større Rolle end hos Holberg; selv den Skik, at Mandfolk ikke kunne komme ind i Barselsstuen uden at løse deres Hat ved Drikkepenge (1. Act 5. Sc., 4. Act 3. Sc., cfr. Werlauff, Antegn., S. 121) kommer igjen i et af de indskudte Digte:

Ich gehe nicht hinein, es kostet meinen Hut.

Ellers findes der ingen paafaldende Overensstemmelser i det enkelte; Samtalerne dreje sig endnu mere end hos Holberg i samme Kreds, om Barselfærden, Huset og Køkkenet: Moderens Tilstand og hendes og de andre gifte Damers Udsigt til at komme i Barselseng igjen, Barnets Pleje, den dermed forbundne Overtro og de besøgende Damer's gode Raad; Klager over Mændene og Tyendet, især Jordemødres og Ammers Fordringer og Upaalidelighed; Børnenes Opdragelse og Forkjælelse, de høje Varepriser, jævnlig ogsaa Bysnak og Skandaler. Tidens tyske Kvinders aandelige Synskreds var aabenbart ikke videre end de danskes; derimod synes deres Tone og Samfundstilstandene i det hele at have været betydelig mere raa. Skjøndt de fleste af de optrædende Kvinder høre til det højere Borgerskab og Embedsstanden, altsaa

i social Stilling staa et Trin over Personerne i Holbergs Barselstue, krydre de i rigeligt Maal deres Tale med Eder og Ukvemsord, ligesom det ikke lader til at være noget uvant, at Ægtemanden tyer til Stokken for at skaffe Fred i Huset.

Heller ikke i vor egen satiriske Literatur vare Barselstuerne og Faddersladderens gaaede Ram forbi indtil Holberg. Conferensraad Vilhelm Helts lange Satire *Lima mordendo decorat* 1690, der omtrent behandler „omnia scibilia et nonnulla alia“ og giver et ganske fyldigt, om end meget uordnet Billede af Tidens Sæder, indeholder ogsaa nogle ret træffende Vers om denne Uskik, der meget minde om Holberg og sikkert have været kjendte af ham. Har han end ikke i „Barselstuen“ laant af sine Forgængere, saa har han dog her som næsten overalt med rigtigt Blik for Satirikerens Opgave valgt Emner og Motiver, der saa at sige laa i Luften og beskjæftigede Samtiden, for med sit overlegne Talent at give dem en fyldigere og ofte afsluttende Behandling. Efter hans Tid finde vi vistnok kun een Gang i vor Poesi, 1744 blandt Sædeskildringerne i „den danske Spectator“, et Udfald mod Barselstuerne (Werlauff, Antegnelser 1858, p. 124).